

הרב יהודה מאירוביץ

בגדר איסור לשון הרע ואבק לה"ר

חומר איסור לה"ר

הנה, כידוע, ישנם כמה לאוים מפורשים בתורה על איסור לשון הרע, לא תלך רכיל לא תשא שמע שוא וקרי ב"י נמי לא תשיא, השמר בנגע הצרעת וכו' (וכן נאמר ע"ז ארור מכה רעהו בסתר, מלבד לאו דלפני"ע ושאר לאוין ועשיין המסתעפים מאיסור לה"ר, וכמבואר בחפץ חיים בפתיחה). ולענין מלקות, הנה למאי דקיי"ל דלאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, בודאי אין מלקות דאורייתא, אמנם למ"ד לשאב"מ לוקין עליו דעת רש"י בכתובות מה: דלוקין על לאו דלא תלך רכיל, (וכן מוכח ברמב"ם ה"ל סנהדרין פ"ח ה"א ע"ש). ודעת התוס' שם דאין לוקין עליו מלקות דאורייתא (משום דגלי קרא במוצש"ר דדוקא בבעל), אמנם גם לדידהו יש עכ"פ מכת מרדות כמבואר בסוגיא שם (וע"ע בתוס' שם י, ופשוט דזה אפי' למאי דקיי"ל דלשאב"מ אין לוקין עליו). וכן מבואר גם בפסחים ק"ג: בעובדא דטובי וזיגוד, ומבואר ברשב"ם שם דהמכת מרדות הי' משום לאו דלא תלך רכיל בעמך.

ולכאורה פשוט דהמספר לה"ר נפסל לעדות מדרבנן עכ"פ, וכמבואר ברמ"א חו"מ סי' ל"ד ס"ב דהעובר על איסור תורה שאין בו מלקות פסול מדרבנן (וע"ש בפ"ת ד"א דא"צ הכרזה לפסלו), ואם עשה כן מחמת חימוד ממון לכאוי נפסל מה"ת, כמבואר שם, (וע"י בית מאיר אהע"ז סי' י"ז סס"ב דטעם פסול מסור מה"ת הוא מחמת לאו זה, אך בב"י או"ח סי' ל"ט כ' דהוא משום לא תעמוד על דם רעך). ואף שמצינו בכ"מ שיש איסורים דלא משמע להו לאינשי שלכן אין נפסלים העוברים עליהם לעדות, מ"מ יל"ע אם מצינו לומר כן גם בלה"ר, ובפרט אצל מי שיודעים שלא חסר לו כלל בידיעת חומר האיסור, אלא שיצרו תוקפו לעבור ע"ז, (וכ"מ בח"ח כלל ז' ס"ג דהמספר לה"ר נקרא רשע, ונפסל לעדות ע"ש), אך עכ"פ פשוט שמצד עצם האיסור נפסלים ע"ז לעדות, במקום שלא יהי' שייך התירוץ דלא משמע להו.

התמיהה האמנם רוב ישראל ח"ו נכשלים באיסורים חמורים

והנה בדור האחרון זכינו להתעוררות רבתי בענין שמירת הלשון מאיסור לה"ר, ורבים קובעים שיעורים תמידין כסדרן בספרי הח"ח ושמה"ל [מאת הכהן הגדול, רבן של ישראל בדורות האחרונים, אשר לשמו ולזכר קדשו תאות נפש, זיעועכ"א], ומשתדלים כפי יכולתם ליזהר מאיסור זה, אמנם עכ"ז ידוע שכמעט אין א' שנפלט לגמרי מאיסור לה"ר, ונמצא

לפי הנ"ל שח"ו כמעט כל כלל ישראל הם עבריינים בלאוין דאורייתא, והם חייבי מכת מרדות, ואולי גם פסולי עדות מדרבנן רח"ל.

וביותר תגדל התמיהה על הדורות שלפנינו, שכפי הידוע אז לא היתה קיימת כ"כ מודעות לחומר איסור לה"ר, והזהירות בכך - גם אצל גדולים בתורה וביראה - היתה הרבה פחות מאשר בימינו, (וכ"כ הח"ח בכ"מ שכמעט כולנו נכשלים בלה"ר), וגם ידועים על כך המון מעשים רבים מגדולים וטובים שתקצר היריעה מהכילם, **שכפי הנראה** (ויתבאר עוד בס"ד להלן) נכשלו כולם בלאוין דלה"ר. ורבים תמהים ושואלים, האמנם שקר נחלו לנו אבותינו ורבותינו הקדושים, מצד אחד הקריבו מעצמם במסי"נ לתורה ועבודה ומילין דחסידותא, ומאידך גיסא עברו בתדירות על לאוין דאורייתא שכמוהם כאכילת מאכלות אסורות (כמ"ש הח"ח בכ"מ), והיו כמומרים לדבר א' מן התורה ח"ו, אך ורק מחמת שלא הצליחו להתגבר על יצר זה (או עכ"פ מחמת טעות וחסרון ידיעה), וחיו כל ימיהם - וברוח זו חינוכו גם את הבאים אחריהם - בתרמית זו, להזהר במסי"נ מכל שימצא דשימצא של שאר איסורים, ומאידך גיסא להיות כמומר לעבירה אחרת בשאט נפש.

והנה שאלה כזו או כיוצא בזו, החוזרים ונשנים ע"י רבים, מבהילים כל רעיון, ובודאי לא ניחא להו למרייהו דלימרו הכי¹, ולעני"ד גם עלול להיות בהם משום חתירה תחת יסודות הדת, ועלולים לגרום ח"ו יחס מזלזל וחולשה בהכנעה וקבלת מרות של הורים ומורים מוסדי דור ודור. וכן עלולים לבא עי"ז לרפיון ויאוש בכל עניני עבודת ד', באמרם מה בצע כי נתאמץ להגביר חיילים ולעלות במעלות התורה והיראה והפרישות בדברים שהם יותר משורת הדין, ככל אשר הורונו רבותינו, בעוד שהננו מוכתמים בכתם הנורא של עבריינים חייבי מלקיות ופסולי עדות, ואין לנו חלק לעוה"ב, וכל עבודתנו ודרכנו אינו אלא תרמית שוא. [וכמו"כ כידוע יש כאן פתחון פה נפלא לשוחט דעלמא וחיילותיו, בבואם להציע לאדם כל דבר פשע רח"ל, וישאל האדם הלא יהודי אני ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת, ויען ויאמר הלא תראה כי יש גם חטא לה"ר החמור מג' עבירות החמורות וכו' וכו', ועכ"ז גם גדולים וטובים עוברים על זה וכו', יהא נא גם עוון זה כאחד מהם, שזה מהעבירות, שמשום מה, על אף חומרתם, לא פשטו בישראל, ובספרן של צדיקים יכתבו גם העוברים עליהם, רחמנא ליצלן מהאי דעתא].

¹ ואגב, ע"י בשמירת הלשון שער התבונה פרק ז' שהביא מפסחים פז: ועוד הרבה מאמרי חז"ל, שאפי' כאשר ח"ו ישראל נכשלים בעבירות חמורות אין רצון השי"ת שיזכירו את זה ע"ש באורן, (וזה אפי' במקרה שאין זה שייך לאיסור לה"ר וכדלהלן). ולכאוי עיקר הקפידא הוא כשהמדובר על כלל ישראל או על רבים וכש"כ על רוב כלל ישראל, אך לכאוי גם על יחיד יש לזהר, [וממוצא הדברים מבואר שאין לומר על קיבוץ מבניי שהם ... רח"ל, וידוע מצדיקים שנהזרו בכך אפי' על יחיד, ולכאוי מקורו טהור מדברי חז"ל הנ"ל].

הוכחה מגמ' שרוב ישראל אינם נכשלים בלה"ר

עוד יש לתמוה, דהנה בגמ' ב"ב קסד : קסה. מצינו ב' מימרות, וז"ל הגמ' : אמר רב עמרם אמר רב ג' עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע, לשון הרע סלקא דעתך, אלא אבק לשון הרע, אמר רב יהודה אמר רב רוב בגזל ומיעוט בעריות והכל בלשון הרע, בלשון הרע סלקא דעתך, אלא אבק לשון הרע. עכ"ל הגמ'.

והנה לכאורה, לפי המציאות הידועה והכאובה הנ"ל, שכמעט אין אחד שניצול מלה"ר, וידוע בבירור שמצב הזה הי' כך במשך הרבה דורות שלפנינו (ואדרבה, אז הי' הרבה יותר נפרץ מאשר בימינו, וכידוע), אינו מובן כלל שאלת הגמ' "בלשון הרע סלקא דעתך" דהיינו שהמקשן בגמ' הי' ברור ופשוט בעיניו שלא יתכן כלל לומר שכולם נכשלים בלה"ר, עד שמחמת תמיהה זו הוזקק לשנות בדברי בעל המימרא ולהגיה (או עכ"פ לדחוק ולפרש) שהכונה לאבק לה"ר ולא ללה"ר ממש. והרי פשוט שמה שאמרו בגמ' וכולם באבק לה"ר ג"כ אין הכונה ממש לכולם (וכמ"ש המהרש"א שם והביאו הח"ח בכ"מ) דבודאי מי שנוזהר ביותר יכול להשמר מזה ובודאי שישנם יחידי סגולה שנשמרים גם מאבק לה"ר, וא"כ מה שאמר כולם היינו סתם אינשי דעלמא שאין שמים על לבם באופן מיוחד ליזהר מזה. ומ"מ פשיטא לי' שלא יתכן כלל לומר עליהם שכולם נכשלים בלה"ר, ולכאוי' לפי המציאות הנ"ל, שגם אלו המשתדלים ועוסקים בזהירות מענייני לה"ר, מ"מ לא ימלט שלא ישלשו עכ"פ פעם אחת בלה"ר, מאי האי דפריך "בלה"ר סלקא דעתך", ובשלמא על מאי דפריך על המימרא הראשונה של אין אדם ניצול בכל יום, עדיין אולי אפשר להבין, אבל זקושיא על המימרא השני' ששם לא נאמר אלא שכולם בלה"ר, דהיינו שנכשלים עכ"פ לפעמים רחוקות - או אולי אפי' פע"א בחייהם - בלה"ר, לכאורה אינה מובנת כלל.

ודוחק גדול לומר שנתקטנו ונחלשו הדורות (עי' בהגר"א אהע"ז סי' י"ז סק"ט) בענין זה (וכ"מ בשמה"ל ח"ב פ"ג), שהרי כנ"ל אין המדובר מיחידי סגולה, ומדובר מסוג אנשים שרובם בגזל ומיעוטם בעריות, (ובודאי שאם היינו באים להגדיר איזה חוג ועדה קדושה מהיהדות החרדית שבדורותינו לא היינו יכולים להחשיב ח"ו אצלם מיעוט כזה, הראוי להימנות יותר מהמיעוט הנשמר מאבק לה"ר שלא נמנה, אלא שבגמ' דיברו על כלל ההמון שפָּלַל גם עמי הארץ וקלי הדעת), ומדובר מאנשים שאינם ניצולים מאבק לה"ר בכל יום ויום, ועל כרחך שאינם שמים על לבם באופן מיוחד ליזהר מלה"ר, ומ"מ ס"ל למקשן שמופרך לגמרי לומר שכולם נכשלים בלה"ר, והרי לפי הנראה בימינו אנשים רגילים הנכשלים באבק לה"ר, הלא הם בודאי נכשלים גם בלה"ר ממש, עכ"פ לעתים נדירות, ואילו אנשי המעלה נוצרי הלשון כדת בודאי אינם נכשלים גם באבק לה"ר ועכ"פ לא בכל יום. ודוחק גדול לומר שנשתנו הטבעים (וכעין שכי' התוס' ע"ז כד : ובכ"מ), ובזמן הגמ' שלט היצר רק על אבק לה"ר, ומלה"ר עצמו הדיר רגליו (והי' פשוט לו למקשן וסתמא דגמ' שהי' בדור רבינא ורב אשי, שכך הי' גם בכמה דורות שלפניו, בדורו של רב), ואילו

בדורותינו נתחדש המציאות שגם מלה"ר עצמו קשה לזהר, וכולם גם בלה"ר ממש. [גם ריהטות הדברים בכ"מ בש"ס, בכל הנוגע לענייני קול מילתא דעבידא לגלויי חזקה ומחאה סני שומעני וכו', שגם בדברים שיש בהם סרך גנות ולה"ר הי' כל דבר נודע ומתפרסם מיד ע"י שיחת הבריות, ולא נשתנו הטבעים כלל בענין זה בדורותינו].

אכן האמת יורה דרכו, שהמציאות המוכרת המתוארת לעיל, היא היא המציאות המתוארת בגמ', ואמנם כולם נכשלים מדי יום ביומו באבק לה"ר, אך לא ח"ו בלאו דאורייתא של לה"ר שחייבים עליו מלקות (אם מה"ת אם מדרבנן וכנ"ל), וכמו שיתבאר.

שיטת הרמב"ם דרך רמז שחוק או רמאות הוא רק אבק לה"ר

וכדי לעמוד על עיקרן של דברים, עלינו לעיין בדברי מאור עיינו הרמב"ם ז"ל, בהל' דעות פרק ז', ונעתיק לשונו בקיצור, ה"א: המרגל בחבירו עובר בלי"ת שנא' לא תלך רכיל בעמך וכו', ה"ב: איזהו רכיל זה שהוא טוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך וכך אמר פלוני כך וכך שמעתי על פלוני וכו', יש עון גדול מזה עד מאוד והוא בכלל לאו זה, והוא לשון הרע והוא המספר בגנות חבירו אע"פ שאומר אמת, אבל האומר שקר מוציא שם רע נקרא, אבל בעל לה"ר זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני כך וכך היו אבותיו וכך וכך שמעתי עליו ואומר דברים של גנאי, על זה הכתוב אומר יכרת ד' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות. ה"ג: אמרו חכמים ג' עבירות נפרעין מן האדם בעוה"ז ואין לו חלק לעוה"ב וכו' ולה"ר כנגד כולם, ועוד אמרו חכמים כל המספר בלה"ר כאילו כפר בעיקר וכו' ועוד אמרו חכמים ג' לה"ר הורגת וכו'. ה"ד: ויש שם דברים שהן אבק לשון הרע, כיצד, מי יאמר לפלוני שיהי כמות שהוא עתה, או שיאמר שתקו מפלוני איני רוצה להודיע מה אירע ומה הי' וכיוצא בדברים האלו, וכן המספר בטובת חבירו בפני שונאיו הר"ז אבק לה"ר, שזה גורם להם שיספרו בגנותו וכו', וכן המספר בלה"ר דרך שחוק וקלות ראש כלומר שאינו מדבר בשנאה, הוא ששלמה אומר כמתלהלה היורה זקים וכו', וכן המספר בלה"ר דרך רמיות והוא שיספר לתומו כאילו אינו יודע שדבר זה לה"ר הוא, אלא כשממחין בו אומר איני יודע שאלו מעשיו של פלוני או שזה לה"ר. ה"ה: אחד המספר בלה"ר בפני חבירו או שלא בפניו, והמספר דברים שגורמין אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו, ואפי' להצר לו או להפחידו, הר"ז לה"ר, ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה, כבר נשמע הדבר ונודע, ואם סיפר הדברים אחד מן השלשה פעם אחרת אין בו משום לה"ר, והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר. ה"ו: כל אלו הם בעלי לה"ר שאסור לדור בשכונתם, וכש"כ לישוב עמהן ולשמוע דבריהם, ולא נחתם גז"ד על אבותינו במדבר אלא על לה"ר בלבד. עד כאן לשונו בספרו בענין איסור לה"ר.

והנה באמת בגמ' לא מצינו מפורש מה נקרא אבק לה"ר, רק בתוספתא ע"ז פ"א ה"ג מבואר שהמספר בשבתו של חבירו הוא אבק לה"ר, (וצע"ק למה איתא ע"ז בערכין טז.

דתני רב דימי אחוה דר"ס, הרי לכאוי מפורש הוא בתוספתא דר"ח ור"א). אע"פ שבגמ' ב"ב שם אמרו על זה "כלך מלה"ר", וכן ברשב"ם ב"ב שם (וכן הרבינו יונה בשע"ת ש"ג אות רצז) כתב שנורא בי פלניא הוא בכלל אבק לה"ר, אע"פ שבגמ' ערכין טו: איתא בסתמא היכי דמי לישנא בישא כגון נורא בי פלניא, ועל כרחך (וכ"כ הח"ח) דבגמ' קראו בלשון מושאל גם אבק לה"ר בשם לישנא בישא. ובאמת כן משמע בגמ' הנ"ל, שחשבו אבק לה"ר מהעבירות שאין אדם ניצול מהן בכל יום, ומשמע שענין אבק לה"ר כולל סוגי דיבורים שונים המצויים ושכיחים ביותר, ולא רק המקרה של סיפור בשבחו של חברו שבודאי אינו שכיח כ"כ, (ומה שחשבו בתוספתא דוקא מקרה זה של אלה"ר, נ' שבאו לומר עד היכן תכלית אלה"ר שגם זה בכלל האיסור, וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ אבות פ"א מ"יז שזה תכלית ההרחקה מלה"ר, אבל בודאי ישנם עוד מקרים יותר חמורים שהם בכלל אלה"ר ולא לה"ר גמורה), ובטעם הדבר שאמירת היכא משתכחא נורא אלא בי פלניא, אינו לה"ר גמורה, אע"פ שלכאוי הוא דבר גנות, לא נתבאר להדיא, ויתבאר עוד בעז"ה.

וברמב"ם הנ"ל נחשבו ד' דברים שהם בכלל אבק לה"ר, א. כשאומר לה"ר בדרך רמז שאומר שתקו מפלוני או מי יאמר שיהי כמות שהוא עתה וכיו"ב, ואע"פ שמתוך דבריו נשמע להדיא שיש עליו דבר גנות ומתבזה חברו, ב. המספר בשבחו של חברו וכו' (וזה מבואר להדיא בתוספתא הנ"ל), ג. המספר לה"ר דרך שחוק וקלות ראש דהיינו שאינו מדבר בשנאה, ד. לה"ר דרך רמאות כאילו אינו יודע שזה לה"ר, ובפיה"מ להרמב"ם אבות פ"א מ"יז כתב וז"ל ואבק לשון הרע הוא הרימוז במומי האדם וכו', מבלי לאמרם בפירוש, אמר שלמה במי שמרמז והיות המרמז מראה שאינו יודע מה שהבינו מדבריו ושהוא לא נתכוין לכך אלא נתכוין לענין אחר, אמר: כמתלהלה היורה זקים וגוי, עכ"ל, (ע"פ תרגום מהדו' קאפח, וכע"ז בתרגום הישן), הנה ביאר שעיקר ענין אבק לה"ר הוא לה"ר בדרך רמז, והוסיף גם מה שהזכיר בספר הי"ד בחלוקה הרביעית של לה"ר דרך רמאות, וגם הביא ע"ז קרא דמתלהלה וגוי (שהזכירו בספרו לגבי החלוקה הג'), ונראה לכאוי מזה שהכל משורש וגדר אחד (מלבד החלוקה הב' של לספר בשבחו של חברו, שזה בודאי מגדר אחר, שגורם שידברו אחרים עליו), וצריך ביאור, ובכלל צ"ב למה לא נחשבו בכלל לה"ר גמורה.

תוספת ביאור בדבריו, ע"פ ביאור דבריו בהגדרת איסור לה"ר

ונקדים מה שיש לדקדק בלשונו בה"א וב' שכתב, המרגל בחבירו עובר וכו' איזהו רכיל וכו', יש עון גדול מזה עד מאד והוא בכלל לאו זה, והוא לה"ר, והוא המספר בגנות חברו אע"פ שאומר אמת וכו', אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני כך וכך היו אבותיו כך וכך שמעתי עליו וכו', ובכס"מ שם כ' וז"ל יש לדקדק מאי אבל דקאמר והלא זהו מה שכתב שלה"ר הוא המספר בגנות חברו, וי"ל דה"ק אע"פ שיספר אדם בגנות חברו לא יקרא בעל לה"ר מפני שאפשר שלא סיפר כן אלא במקרה, אבל מי שרגיל לספר

לה"ר, ההוא יקרא בעל לה"ר, וזהו שכתב שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני כלומר שהוא קבוע ומורגל לדבר דברים אלו, נמצא שפרט כאן ד' שמות, רכיל, מספר לה"ר, מוציא שם רע, ובעל לה"ר, עכ"ל הכס"מ.

ולענין הקלושה קשה מאוד להעמיס פירושו של מרן הכס"מ בלשון הרמב"ם ובסדר דבריו, דהלא לענין עיקר שם האיסור הרי בודאי אין חילוק בין אם עושה כן בקביעות או אם עושה כן במקרה, שבשניהם הוא עובר על איסור לה"ר ועל לאו דלא תלך רכיל (משא"כ רכילות, הוא גדר אחר, אע"פ שמקורו מלאו זה, וכן מוצש"ר, ומ' מל' הרמב"ם שאינו כלל בלאו זה, כי הוא אינו הולך רכיל, אלא ממציא דברים מעצמו, אך בכתובות מו. מפורש דקאי גם על מוצש"ר, ועי' בצ"פ), ועכצ"ל בכונת הכס"מ דהנפק"מ רק לענין חומרת הדבר והעונשים, אמנם הרי לענין מה שכתב בה"ג דאין לו חלק לעוה"ב וכאילו כפר בעיקר וכו', הרי לא הזכיר הרמב"ם בעלי לה"ר (אלא המספר לה"ר, עבירת לה"ר), וא"כ לא נשאר לנו אלא לומר שדברי הרמב"ם מוסבים רק כלפי מה שהביא בה"ב שעליו הכתוב אומר יכרת ד' כל שפתי חלקות וכו', שזה נאמר רק במי שרגיל לספר לה"ר, וא"כ תמוה מאוד שראה הרמב"ם להפסיק בין העונשים, והקדים בה"ב להביא מה שנאמר רק על רגיל בלה"ר, ורק בה"ג הביא מה שנאמר על כל לה"ר, ובכלל צ"ע בסדר דברי הרמב"ם שבטרם כל שיח ראה צורך להבדיל בין ב' סוגי בעלי עבירת לה"ר, שבעצם העבירה הם בגדר אחד כנ"ל והנפק"מ ביניהם נוגע לכל היותר לגבי חומרת העונש, וגם צ"ע שאם לזה נתכוין הי"ל לבאר ד"ז במפורש ולחלק בין רגיל לאינו רגיל, דלכאוי ממה שכתב "אבל בעל לה"ר זה שיושב ואומר וכו'" אין מבואר כלל עיקר החילוק בין מי שמספר פעם אחת או מי שרגיל לספר פעמים רבות, (גם יל"ע בכמה מיקרי רגיל לענין זה, ועי' ט"ז יו"ד סו"ס י' ומ"ב סי' נ"ח סק"יט ואכמ"ל), גם צ"ע מהיכן הוציא הרמב"ם דין זה ואין דרכו של הרמב"ם לכתוב דינים והגדרות חדשות מסברת עצמו. [ובאמת בבאמ"ח כלל א' סק"ו כתב כן בשם הרבינו יונה שכי"כ מסברא לגבי מה שנאמר שאין לו חלק לעוה"ב, אמנם לא מצאתי זה ברבינו יונה אלא בשי"ג אות ר"ג בנוגע למה שאמרו שחמור מהג' עבירות, וא' מהסברות שכתב זה מפני שהעובר בעון זה מורגל הוא בכך תמידית, אך י"ל דלכן החמירו חז"ל תמיד וכללו את כל המספר לה"ר בחומר זה, וכ"מ דהרי לפי שאר הסברות שכי' שם אין הבדל בין רגיל לאינו רגיל, ומש"כ עוד מקור מהרמב"ם בהל' תשובה יתבאר בסמוך]. גם צ"ע שהרי בדבריו כאן מבואר שהעונשים שבה"ג שאין לו חלק לעוה"ב וכו' הוא על כל המספר לה"ר, ואילו בהל' תשובה פ"ג ה"ו מנה בין אלו שאין להם חלק לעוה"ב "בעלי לה"ר". ואם כדברי הכס"מ שבעלי לה"ר הוא תואר מיוחד לרגילים בעון זה דוקא, נמצא שסותר למש"כ כאן, שכל המספר לה"ר אין לו חלק לעוה"ב.

ולכאוי נראה (וכ"כ בסי' שלל דוד ומשרת משה הוי' בסה"מ שם ואתח"י) דאפשר לפרש דברי הרמב"ם כפשטן, שמתחלה כתב איזהו "רכיל" זה המרגל בחבירו וכו', ואח"כ כי שיש עון גדול מזה שהוא ג"כ בכלל זה והוא לה"ר והגדיר בקצרה את האיסור בכעין מאמר מוסגר

שהוא המספר בגנות חבירו אע"פ שהוא אומר אמת משא"כ האומר שקר הוא בכלל מוצש"ר, ואח"כ התחיל לבאר בהרחבה את גדרו של "בעל לה"ר" (במשקל "רכיל" דרישא) שהוא זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני כו"כ היו אבותיו כו"כ שמעתי עליו וכו'.

עכ"פ מבואר מדברי הרמב"ם לפ"ז, דהגדרת לה"ר הוא מה שיושב ומספר וכו', דהיינו שדיבוריו טובים ומיוחדים לדבר בגנותו של חבירו ולגנותו ע"ז, וגם שאומר ומפרט להדיא את דברי הגנות, וזהו בעל לה"ר שהוא עובר על לא תלך רכיל, (וכן עדי"ז ברכילות כשהוא הולך וטוען דברים מזה לזה באופן הנ"ל). ומעתה מובן מה שכתב הרמב"ם דלה"ר בדרך רמז וכן דרך שחוק וקלות ראש אינו רק אבק לה"ר, שהרי אינו "הולך רכיל" שיושב ומייחד דיבוריו לגנות את חבירו, ויתירה מזו השמיענו הרמב"ם שאפי' לה"ר בדרך רמאות אע"פ שכונתו באמת לגנות את חבירו, וגם אינו רמז בלבד, מ"מ כיון שסגנון דבריו הוא כאילו שאינו בא לגנותו, אינו בכלל לה"ר ממש, (וכן הביאו בשו"ע לה"ר סי' קנ"ו סי"ב, וזה באמת עדיין צ"ב לכאן, מה לנו בזה שהוא מרמה אחרים, הרי קמי שמיא גליא כונתו).

האם מצינו חולקים על הרמב"ם בזה

והנה בחפץ חיים בבאמ"ח כלל ג' סק"ב הביא בשם ס' יד הקטנה לפרש דמה שכתב הרמב"ם בה"ג בענין לה"ר דרך שחוק ודרך רמאות, אין כונתו דהוי בכלל אבק לה"ר שהתחיל לפרט בהלכה זו, אלא חוזר על עיקר לה"ר. אבל להלן בסק"ה בהגה כתב שאח"כ מצא דברי הרמב"ם בפיהמ"ש הנ"ל שמתוכם מוכח להדיא דזה בכלל אבק (ובאמת גם בל"ז, הוא דוחק עצום, למעיין בסדר דברי הרמב"ם), אבל הוסיף שמ"מ מה שכתב בפנים דכל זה הוא אסור מן התורה לא יצא בזה מגדר הדין שהרי רוב הפוסקים לא ס"ל בזה כהרמב"ם כמו שהביא בבאמ"ח שם. [ובכלל א' סק"יג כ' דבדרך רמז הוי לה"ר גמורה, והביא מדברי רש"י בפ"י החומש דרכיל מ' קורצא שרומז וקורץ שלא יבינו שאר השומעים, ובכלל ט' סק"ב הק' מד' הרמב"ם הנ"ל דבדרך רמז הוי אבק, וחילק דבדברי רש"י מיירי שמספר כל המעשה כמו שהוא רק שאומרו ברמז שלא יבינו אחרים, משא"כ הרמב"ם מיירי כשאת עצם הגנות לא אמר אלא ברמז, אבל אינו מובן מש"כ שם לפ"ז דלהשיב "איני רוצה לדבר עליו לה"ר" הוא לה"ר גמורה, הלא הן הם דברי הרמב"ם שתקו מפלוני איני רוצה לספר וכו'].

וכונתו למה שהביא שם מהשע"ת במאמר ע"ד כי בעון לה"ר יענש על הפשיעה בו אע"פ שלא נתכוין לבזות את חבירו, וכן הביא מדברי הספרי הובא ברש"י ורמב"ן עה"ת גבי מרים, מה מרים שלא נתכוונה לגנותו וכו', וכן הביא מדברי הרמב"ן פ' תצא על פסוק זכור את אשר עשה ד"א למרים, שבכתוב הזה אזהרה גדולה להימנע ממנו בין במתכוין להזיק בין שאין מתכוין להזיק כלל, ומכל זה מוכח דפליגי על הרמב"ם בזה. (ובאמת ברש"י מו"ק טז. בעובדא דבר קפרא מבואר דכיון שסיפר לפי תומו לא הי' לה"ר ע"ש ובבאמ"ח כלל ז')

סקי"ח משי"כ לדחוק בזה, ואם נאמר דס"ל כהרמב"ם מובנים דבריו, אך נצטרך לומר דמ"מ אבק מיהא הוי).

אמנם באמת לכאוי תיקשי גם על הרמב"ם מדברי הספרי הנ"ל (שהביאם בעצמו בסוף הלי' טומאת צרעת, וע"ש בכס"מ ובמפרשים), ועל כרחינו לומר דגם הרמב"ם מודה שיש בזה איסור, והרי הרמב"ם ג"כ הזכיר ע"ז קרא דדברי קבלה כמתלהלה וגו', וכן בודאי עובר על ואהבת לרעך כמוך (ולד' הרמב"ן גם על זכור אשר עשה וגו'), אבל מ"מ אין זה בכלל הלאו דלא תלך רכיל, רק הוא בכלל אבק לה"ר כמ"ש הרמב"ם, [ובאמת בקרי"ס כ' שאבק לה"ר איסורו רק מדרבנן, ועליו תיקשי כנ"ל, אך אולי כונתו שבתור איסור מוגדר הוא רק מדרבנן, אע"פ בודאי שבאופן כללי יש בזה לתא דאורייתא כנ"ל, וגם מענישים על זה, ומעין משי"כ הרמב"ם רפ"ד מאבל ובסה"מ שורש הב' דמצות ביקור חולים הוא דרבנן אע"פ שבודאי יש בזה לתא דאורייתא של ואהבת וכו', ועי' קרי"ס שם]. וא"כ אף שבודאי לא יצא מגדר הדין במה שכתב שהוא מן התורה, (ולדברינו י"ל דגם הרמב"ם מודה בזה), אבל עכ"פ אין זה לה"ר רק אבק לה"ר, [ובאמת נראה שאם נימא שיש כאן פלוגתא בין הראשונים, הרי כמדומה שלפי כללי הפסק של מרן הבי"י - שעל פיו מורים כל בית ישראל בכל דיני התורה - יש לנו לפסוק כדברי הרמב"ם בחיבורו נגד ד' רש"י והרמב"ן בפי' התורה והר"י בשע"ת ואכמ"ל, אך כאמור י"ל דאין כאן פלוגתא. ובאמת הנה בשע"ת ש"ג אות רכ"ז מבואר דהמברך רעהו בקול גדול, הוא בכלל אבק לה"ר, אע"פ שמשמע שהנזק הנגרם לו מכך - שזה הוא עיקר גדר לה"ר, ע"י להלן - הוא נזק גמור, ולכאוי ע"כ הטעם משום דאין כונתו לגנותו, ולפ"ז לכאוי על כרחינו לומר שמה שכי' באות ע"ד שיענש על הפשיעה בלה"ר אע"פ שלא נתכוין לבזות אין הכונה שהוא בכלל לה"ר ממש. ובאמת הגם שבביאור לשון הרמב"ם הנ"ל בה"א נטינו בעני"ד מפירוש הכס"מ, מ"מ אין בזה נפק"מ לדינא שהרי ד' הרמב"ם מפורשים במקומם בה"ג דכל הנך הם בכלל אבק, ובעצם, גם מלשון הכס"מ מבואר דלא הוי קשיא לי' מידי על עצם דברי הרמב"ם אם נפרש דבא לבאר עיקר הגדרת לה"ר שהוא זה שיושב ואומר וכו', ונתקשה רק על כפילות לשונו]. וע"ע בס' עבודת המלך על הרמב"ם (לא' מגאוני ליטא - ווילנא תרצ"א) שהאריך ג"כ בראיות דלה"ר דרך שחוק וכו' הוא רק אבק, וסיים הארכתני בזה לבל נאמר נואש והוא רחום יכפר וגו'.

דעת הרשב"ם ור"י דנורא בי פלניא הוא אלה"ר

והנה מלבד דברי התוספתא והרמב"ם הנ"ל בהגדרת אבק לה"ר, מצינו רק את דברי הרשב"ם והשע"ת הנ"ל דנורא בי פלניא הוא אבק לה"ר, (ובח"ח כלל ט' ס"ג בהגה כ' שלא הזכירו שם בכלל אלה"ר כמ"ש בכלל ב', משום שמצא אח"כ בסמ"ג ובהג"מ פ"ז מהלי' דעות דמשמע דהוא בכלל לה"ר גמורה, וצ"ע מדוע דחה ד' הרשב"ם והר"י המפורשים מפני ד' הג"מ וסמ"ג הסתומים, ומה גם דהלא גם בגמ' אמרו ע"ז "לישנא בישא", ומ"מ פירשוהו הרשב"ם והר"י על אלה"ר, ומצאתי במחה"ש שפירש גם דברי הרשב"ם משי"כ

נורא בי פלניא הכונה על מה שאמרו בערכין בהו"א דגילוי מילתא בעלמא הוא, אבל בפשטות מ' שבזה ליכא איסור כלל, וכמו שהקשה בעצמו, וכונת הרשב"ם על מסקנת הגמ' דמיירי דאומר היכא איכא נורא אלא בי פלניא, וכמו שהבין הח"ח, אע"פ שבגמ' אמרו על זה היכי דמי לישנא בישא, ולכאוי צ"ע מה דחקם להוציא ד' הגמ' מפשטן, וכנראה דפשיטא להו כן מסברא שד"ז אינו בכלל לה"ר גמורה, ואולי י"ל עוד שלמדו כן, ממה שאמרו שאבק לה"ר אין אדם ניצול מהן בכל יום הרי שהוא עוון השכיח טובא, ומשאי"כ לה"ר מבואר בגמ' שאינו שכיח כלל, ומעתה כיון שעניינו הרואות שכמעט כל בני"א נכשלים בכל יום בלה"ר מעין אלו, על כרחינו לומר שזהו אלה"ר, וגם דאלי"כ הרי לא נשאר בכלל אלה"ר אלא הסיפור בשבחו של חבירו שזה בודאי אינו מצוי כ"כ, [ונלע"ד עוד מקור לדבריהם מהירושלמי פאה פ"א ה"א בא וראה כמה קשה הוא אבק לה"ר שדברו הכתובים לשון בדאי בשביל להטיל שלום בין אברהם לשרה, ובפי' הפנ"מ לפי שאין זה לה"ר ממש אפי' אם אמרה ואדוני זקן דמה גנאי דברה עליו אלא כאבק לה"ר הוא], והנה לא נתפרש להדיא בדבריהם למה לא הוי בכלל לה"ר ממש, אע"פ שהוא דבר גנות שמתגנה חבירו ע"י כך, ואפשר לומר דהטעם משום שהוא בדרך רמז, שאינו מפרש להדיא הגנות, וכמ"ש הרמב"ם דלה"ר בדרך רמז הוא אלה"ר, אך יותר משמע דהטעם משום שאינו גנות גמור.

[ובאמת, הנה לכאורה נראה מוכח דכונת הגמ' "היכי דמי לה"ר" היא לשאול עד היכן תכלית לה"ר, דאטו מי לא ידעין מה זה לה"ר וגנות חבירו, וע"כ שהכונה לשאול מהו המקרה הקיצוני שגם הוא בכלל לה"ר (או אלה"ר להראשונים הנ"ל) יחשב, (ואין לומר - לד' הראשונים הנ"ל דזה רק אלה"ר -, דזהו באמת כונת הגמ' לשאול מהו אלה"ר ולא לה"ר ממש, דא"כ העיקר חסר מהספר, והול"ל היכי דמי אלה"ר וע"כ דלא נחית כאן להבדל שבין לה"ר לאלה"ר), אבל בודאי שישנם עוד מקרים חמורים מאלו, שלפי' הראשו' הנ"ל, גם הם בכלל אלה"ר גרידא הם ולא לה"ר ממש, ודוק].

לה"ר הוא רק כשגורם נזק

וכדי לבאר הדברים יותר, נקדים לבאר בעיקר גדר לה"ר, דהנה ברמב"ם בה"ה כתב וז"ל והמספר דברים שגורמין אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו, ואפי' להצר לו או להפחידו הרי"ז לה"ר. (ובח"ח כלל ה' ס"ו כתב "קח דברי הרמב"ם האלו עטרה לראשך וזכור אותו תמיד". ועיי"ש שהאריך מכח זה בדין לה"ר בשלילת המעלות במקום שעלול להגרם ע"י כך נזק). והיינו דהרי יסוד איסור לה"ר, שהוא מהעבירות שבין אדם לחבירו, הוא שלא לגרום נזק לחבירו ע"י שוט לשונו, ושע"ז גם נאמר ארור "מכה רעהו" בסתר. וכן מוכח עוד ממה שחילקו בגמ' ערכין טז. בין אהנו מעשיו שאז נגעים באים עליו ללא אהנו מעשיו שאז מעיל מכפר, הרי דעיקר האיסור הוא מה שמזיק לחבירו, ואע"פ

שבדאי גם לא הגיע לו היזק עבר איסור, דזהו הדיבור שאסרה תורה², אבל באופן שהדיבור אינו ראוי להביא כלל לנזק לחבירו נראה דאינו בכלל האיסור כלל, [ובבאמ"ח כלל ג' סק"ז בהגה כ' דעל כרחך דגם במקום שאינו ראוי להזיק כלל חשיב לה"ר, דאלי"כ למה בלא אהנו מעשיו יש בכלל איסור, ומאי שנא ממי שרצה לגזול ולעשוק את חבירו ולא עלה בידו שבדאי אין בידו עון גזל ועושק, וע"כ משום דעצמיות הדיבור של גנות הוא עון בפני עצמו גם כשאינו מסובב היזק לחבירו כלל, אך לכאוי אין זו ראי' כלל, דבדאי כאן נאמר איסור מיוחד על הכאה בדיבור, דהיינו על הכנת נזק ע"י דיבורו, ומעין איסור עדות שקר ועשיית עול במשפט שבדאי שגם אם בסוף לא הפסיד הלה עי"ז, מ"מ עבר האיסור, אבל בדאי שלא שייך כלל איסור בין אדם לחבירו אם לא שייך שיהי' לחבירו נזק מזה, ואת"ל דגדר האיסור הוא דיבור גנות אפי' באינו מביא לידי נזק כלל, מה נפק"מ אם אהנו מעשיו או לא. ומה שהביא בבאמ"ח שם מד' הרבינו יונה באות רי"ז לכאוי אין ראי' שזה בכלל לה"ר, אלא שאין זה ממדת הישרים כמ"ש הרבינו יונה. ומה שהביא עוד מד' הרמב"ם הנ"ל ומעובדא דיהודה בן גרים שאע"פ שלא כיון לגנותו הוי לה"ר כיון שנסבב על ידו, לכאוי אינו מובן כלל מה זה שייך לנדון הנ"ל של דיבור שאינו עלול להביא נזק, ואין מזה ראי' אלא דגם באין מכיון להזיק אסור, ואולי נפל איזה ט"ס בדבריו].

ועוד ראי' לזה מהיתרא דאפי' תלתא שלכאוי אינו מובן מה בכך שכבר נתפרסם הרי מ"מ מספר הוא לה"ר (ועי' בבאמ"ח כלל ב' סק"ד, ובס' העו"צ ב"ב לט:). אמנם הרמב"ם במתק לשונו ביאר היטב טעמא דמלתא וז"ל, ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה "כבר נשמע הדבר ונודע", והיינו דמכיון שהקדים שגדר לה"ר זה דבר שגורם נזק לחבירו אי"כ כיון שכבר נודע הדבר הרי לא יתוסף היזק ע"י דבריו, כי מי שנוגע לו הרי בלא"ה יודע לו מזה וממילא אין בזה לה"ר. [ומש"כ הרמב"ם דבלבד שלא יתכוין לגלות הקול יותר, י"ל או דעיקר כונתו אינו לחלק בין מכיון בלב לגלות או אינו מכיון, אלא שכשמכוין לגלות ומפרסם הדבר בכונה מראש, הרי בהכרח שיסובב עי"ז סוג פרסום חדש יותר מאשר הי' ע"י שיחת הבריות לולא הפרסום שלו (וכ"כ בבאמ"ח כלל ב' סק"ז בשם יד הקטנה), ואולי י"ל באופ"א (וכ"כ בבאמ"ח שם סק"ג) דאה"נ הקפידא על הכונה שבלב, דהרי נתבאר לעיל שכשאינו מכיון לגנות חבירו רק בדרך שחוק אינו לה"ר אלא אבק לה"ר, וא"כ י"ל דס"ל דההיתר אינו רק באבק, אבל בהולך רכיל ולה"ר דאורייתא אי"א לסמוך על הפרסום של אפי' תלתא דמ"מ אולי יתוסף איזה נזק ע"י דבריו, ורק לאבק לה"ר מהני זה, ויומתק

² ובתוס' זבחים פח: כתבו דעל לה"ר ליכא למימר דמעיל מכפר על הציבור הנענשים בעוון בעלי לה"ר (וכמו שכתבו לענין שפכ"ד) "דמסתמא אין ציבור נענשים על לה"ר של זה כיון דשמא לא יבא לידי תקלה", ולכאוי צ"ע הרי גם אם לא ינזק השני, אבל הלא גם עצם הדיבור אסור גם בלא אהנו מעשיו כמבואר בגמ' ערכין הנ"ל. (ועי' בצ"פ הל' ת"ת ספ"ו ובצ"פ מו"נ ע' שס"ט, מה שביאר בזה גדר מחודש דאע"פ שזה איסור אצלו בגלל שהדיבור עלול להזיק אע"פ שלא הזיק מ"מ לא שייך ערבות על זה, וצ"ב).

הדבר יותר אם נאמר כמ"ש להלן דגדר איסור אלה"ר הוא אף במקום שאינו גורם נזק, משום שבוחר ברע ומכוין לגנות, א"כ באפי תלתא שאין נזק כלל, אסור רק אם מכוין לגנות (ולפי"ז איסור זה הוא רק בגדר אלה"ר), אבל אם אינו מכוין לגנות ולהעביר הקול, אין כאן לא כונה ולא מעשה]. וכן משמע עוד מל' הרבינו יונה בכ"מ שעיקר גדר לה"ר זה גרימת נזק לחבירו וז"ל באות ר' כי הלא מסבב וגורם נזק גדול ורעה רבה לחבירו וכו' ולא יתכן אשר יכין האדם לחבירו כלי משחית ונזק מר ממות וכו', וע"ע היטב לשונו באות ר"ה - ר"ח ואות רט"ז דמבואר ג"כ דענין לה"ר זה גרימת נזק לחבירו ע"י הדיבור.

והנה יש טועים בהבנת לשון הרמב"ם הנ"ל ואחד המספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש וכו' להצר לו או להפחידו, דהכונה שכל דבר שאם יגיע לאזניו יהי לו צער מזה אסור לספר, אע"פ שלפי המציאות לא שייך כלל שזה יגיע אליו ויצער אותו, מ"מ עלינו לראות אותו כאילו שהי' כאן, ואם זה סוג דיבור שהי' נעלב מכך אם הי' כאן הר"ז לה"ר, אך ברור שזה טעות, כי כיון שהוא חטא שבין אדם לחבירו ושלא לגרום לו נזק, הרי פשוט שהכל נמדד לפי הנזק שגורם לו, ובסוג דיבור שלא שייך שיגיע לאזניו וגם שיגיע לו נזק ע"י ש"ד ערכו בעיני אחרים, הרי אף שאם הי' כאן הי' מצטער מאוד מדברים אלו (וכידוע שכך דרך בני"א להצטער מאוד, גם מדברים שאחרים אין רואים בהם פגם ממש), מ"מ הרי במציאות אינו כאן וא"כ לא יסבול כלל מזה, וא"כ למה יהי זה בכלל הלאו, וראי' לזה ממימרא דר' יוסי מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, והיינו משום דמדרך בני"א שלא לומר דברים המצערם לחבריהם בפניהם, ואת"ל דכל דבר שאם ישמע חבירו יצטער מזה, הוי לה"ר אע"פ שאינו שומע, א"כ מאי רבותי דר"י הלא גם כולי עלמא אינם נכשלים בלה"ר כמבואר בגמ' ב"ב הנ"ל, וכן מבואר להדיא בח"ח כלל ח' ס"ג דלדבר לה"ר על קטן אין בזה איסור כיון שבדר"כ אי אפשר שיגרם ע"י"כ היזק, אא"כ הוא יתום הסמוך על שולחן אחרים וכיו"ב, (וצ"ע באמת בסתירת דבריו ממש"כ בבאמ"ח הנ"ל דגם כשאין ראוי לגרום נזק הוי לה"ר, וראיתי שעמדו בזה, ולא מצאתי יישוב מספיק), וא"כ פשוט שה"ה בכל אופן אחר, שבפועל רחוק שיסובב ע"י"ז איזה נזק ממשי או אפי' צער, שברור שלא יגיע לאזניו, אם מפני המרחק החברתי שביניהם, אם מפני שברור שהאנשים שמדבר עמם ישמרו עצמם באופן טבעי ולא יגלו את אזניו, (והן הן רובי דיבורי לה"ר המצויים, דוק ותשכח), אין זה בכלל הלאו דלה"ר שלוקין עליו, (ובזה מדויק ג"כ ל' התוס' בכתובות מה: בקושייתם "דא"כ כל אדם המחרף את אשתו מזנות ילקה", דלמה לא נקטו מילתא דשכיחא טפי, כל דיבורי לה"ר המצויים, אלא דנקטו דבר זה בדוקא, דבודאי חשיב גנות גמור)³.

³ ובבאמ"ח כלל ג' סק"ו ר"ל דעצם הדבר שנתבזה חבירו בעיני השומעים נחשב לאהנו מעשיו, ולפי"ז כמעט לא משכח"ל בלה"ר לא אהנו מעשיו, אמנם דבריו צ"ע דאיזה נזק הוא זה אם אין יכול לגרום לו שום צער בעולם, ומנלן להוסיף על דברי הרמב"ם שהגדיר ומנה הנזקים וכו' להצר

וזוהו הביאור בהא דנורא בי פלניא אינו לה"ר אלא אלה"ר, כיון שאין בזה גנאי גמור ולא יגיע לו עיי"כ נזק, ואע"פ שבלי ספק יצטער אם הי' שומע הדברים מפיו. אלא שיש להסתפק אם הא דהוי בכלל אלה"ר מיהת, היינו משום דבאמת גם דבר שלא יוצמח מזה נזק לחבירו כלל, הוי בכלל אלה"ר, [נצ"ע להגדיר הדבר, שהרי פשוט שלדבר על רהיטי ביתו - שאינם עומדים למכירה - או על סתם איש שאינו בקי במקצוע שאינו עוסק בה, שלא שייך שום איסור בזה, שאין בזה שום גנות ופגם, ונוכל לומר רק שהאיסור הוא בדבר שעכ"פ בנוכחותו ירגיש צער מזה, שזה מוכח שבעצם הדבר פוגע בכבודו אע"פ שאין כאן נזק כלל], כיון שעכ"פ מצדו מוציא דברי גנות על חבירו, ואין זה ממדת הישרים לבחור לדבר ברעת חבירו (וכמ"ש הרבינו יונה הנ"ל, וע"ע באות רט"ו) ודעלך סני לחברך לא תעביד. אך יתכן עוד לומר, דסוג דיבור שברור שלא יגיע לו שום נזק כלל עיי"כ, באמת אינו בכלל אלה"ר כלל (ומ"מ פשוט שאינו ממדת הישרים וכנ"ל), אלא שבנורא בי פלניא וכיו"ב, הרי אע"פ שאי אפשר שיצא מזה נזק ממשי לחבירו, מ"מ אי אפשר שלא יוגרע עיי"ז ערכו מעט בעיני בני"א, ובהצטרף עוד הרבה דיבורים כאלו, יתכן שיוגרם לו עיי"ז איזה היזק או צער, (וכע"ז בירושלמי דמאי פ"ג והובא בחו"מ ר"ס שני"ט שממדת חסידות אין ליקח קיסם מגדר חבירו כי אם כולם יקחו יהרס הגדר, וע"ע להלן די"ל דאיסורו משום מצות ואהבת לרעך כמוך), ומובן לפ"ז מה שהמשילו ד"ז לאבק, שבאמת הנזק הנגרם ע"י דיבור זה אין בו כדי להחשיבו בכלל נזק שהוא בכלל לה"ר, אך מ"מ יש בו אבק מזה ולכן איסור⁴, אך גם

לו ולהפחידו (ובאמת מלי זה מ' שהמדובר בצער גדול, השוה לי הרמב"ם הלי אבל ספ"א ראוהו
 מיצר, כל המיצר לישראל), ומנלן לחדש שגם ירדת ערך שלא שייך שיהי' איזה נפק"מ למעשה
 מזה בכלל נזק יחשב, וגם מלי רש"י בערכין שכי' אהנו מעשיו שנתקוטטו על ידו, מ' דלא כותי',
 אלא שדחק שרש"י דיבר רק על רכילות והא גופא צ"ע הרי בגמ' אי' לה"ר (ולא מצינו בגמ' וברש"י
 החלוקה של לה"ר ורכילות), ולמה שבק רש"י המקרה הפשוט של אהנו מעשיו השייך בכל לה"ר,
 וכן מקושיית הגר"י"פ שהביא דבמרים הוי לא אהנו מעשיו מוכח כן, וגם בשמה"ל ח"ב פ"כ כי
 תירוצים אחרים לקושיא זו. וגם בח"י כלל ד' ס"י"ב במש"כ שלה"ר דלא אהנו מעשיו הוא חטא
 שבין אדם למקום משמע שגם אם נתבזה חברו אם לא נגרם לו נזק הוי לא אהנו מעשיו ע"ש
 היטב, וגם בשמה"ל שם מבואר להדיא דכה"ג ל"ח אהנו מעשיו. (אף צ"ע ר"א ל' ר"א' אהנו מעשיו.
 אמר ר' אבהו ז"ל ט"ו, ט"ז)
 אמנם זה פשוט לענ"ד, שלדבר על עבירה מפורסמת, באופן שאין עליו לימוד זכות דע"ז יצא מכלל
 עמיתך (עכ"פ להך מילתא, ע"י להלן), הוי בכלל לה"ר גמורה, גם אם במציאות לא יגיע לו שום
 נזק, וגם אם לא יהי' לו שום צער מזה. (והיינו באופן שהדבר שקר, או שלא נתברר לו אמיתותו,
 דאם הוא אמת יש בזה היתר מה"ט גופא דיצא מכלל עמיתך וכדלהלן), דעצם הדבר שחל עליו ע"פ
 דין תורה איזה גריעותא ע"פ דיבורו, (אף שבפועל לא יוכלו ב"ד לפסוק עליו כך ע"פ דיבורו דאינו
 אלא ע"א) אין לך גנות גדול מזה. (וי"ל שזהו מש"כ הרמב"ם בתחלת דבריו בסתמא דהמספר
 בגנות חברו הוי לה"ר, וצ"ע).

⁴ והנה כיו"ב יש לעיין עוד לענין שאר איסורים שבין אדם לחבירו, כגון אונאת דברים והכאת חבירו שהוא בלאו דלא יוסיף, מהו שיעור הצער הנגרם על ידו שנכלל בכלל האיסור, ולענין ממונות מצינו גדר של פחות משו"פ, אמנם בדברים כאלו לא שייך להגדיר דרגות, אך בודאי

אם נאמר כהצד הראשון, דהאיסור גם כשברור שלא יוגרם היזק כלל, מ"מ אם הוא מספר הדברים לפי תומו בדרך סיפורו ואין כונתו לגנותו, נראה דזה מותר ואינו בכלל אלה"ר, וזה מוכח מהיתרא דאפי תלתא דמותר משום דאינו גורם היזק, ואינו בכלל אבק לה"ר, וע"כ דכשאינו מכוין לגלות הדבר יותר ולהמעט ערך חבריו אינו גם בכלל אלה"ר, (ועי' משי"כ בזה לעיל).

וכמו"כ נראה בדבר המצוי (ובפרט אצל בעלי משרה הבאים במגע עם הרבה אנשים), שיש לאדם אנשים הקרובים אליו או מבני ביתו שהוא מחלק אתם את כל המידע הנוגע לעסקיו, כי רוצה לשמוע דעתם ושמח בהשתתפותם ונשיאתם בעול, דבאופן שברור שע"י הדיבור שלו לא יוגרם נזק (כאשר כן הוא ע"פ רוב), אין בזה איסור כיון שאין כונתו לגנותו. [וגם נראה שבמקרים אלו, שייך להתיר משום דהוי לתועלת כי דיבוריו הם לטובת עצמו לשם נטילת עצה (ויתירה מזו כ' בח"ח כלל י' סי"ד בהגה דגם לצורך הפגת דאגתו מותר), ואינו צריך לטרוח ולסבב הדברים באופן שלא יוודע במי המדובר (שו"ר בזה בבאמ"ח שם סקי"א, ויל"ע במה שדימה לעדל"ת כשאפשר לקיים שניהם ולרודף שיכול להציל בא' מאבריו, וע"ש בחלק"ב, ולכאוי' נ' להוכיח מד' הרשב"ם ב"ב לט: דלהכי אין בפרסום מחאה משום דהוי לתועלתו לשמור שטרו, ול"א דחייב לבא לפניו, ועכ"פ נ' שבאופן שלא שייך להטיל עליו חיוב להשקיע השקעה אחרת כדי להביא תועלת כזו לחבירו, יודה הח"ח דמותר, ובזה א"ש ד' הרשב"א, ועי' באבנ"ז יו"ד סי' ש"ן סקכ"ז ובקו"ה סי' י"ד שכי דכה"ג מותר גם לענין עדל"ת), ובפרט שע"פ רוב מחמת זה נגרע עי"ז מהתועלת, וכן עדי"ז בהולכים ליועצים מקצועיים למיניהם]. וכן נראה שלדבר על ציבור, כיון שבדרי"כ לא שייך שיהי' מזה היזק ממשי [אא"כ זה חלק ממחלוקת, שאז בודאי זה נזק וחורבן ממשי, ללבנות האש הנורא הזה אשר עד שאל תוקד, וכבר אחז"ל א' מביא האור וא' העצים וכו' כולם חייבים], הרי שאף שאם כונתו לגנותם לכאוי' הוא אלה"ר וכנ"ל (ועי' ח"ח כלל י' סי"ב), מ"מ אם אין זה כונתו ובפרט אם כונתו למטרה חינוכית הר"ז מותר, (ועי' לעיל בהערה).

וכן פשוט שאין שום איסור לחזור על לה"ר שכבר ידוע לשומעים (אם ע"י דבריו לא נתוסף איזה חיזוק לדברי הלה"ר), וזה מבואר בבאמ"ח כלל א' סקי"ג שלכן לא הי' איסור לומר

מסתבר שיש איזה דרגת צער ואי נוחיות קטנה מאוד, שאע"פ שנגרם לו איזשהו צער ואי נוחיות קטן ע"י דיבורו של פלוני או דחיפה, דא"ז בכלל הלאוין הנ"ל, ואולי הגדר בזה, שכל דבר שאין דרך בנ"א להקפיד לאחר שזה כבר קרה, (אע"פ שאם היו שואלים אותם מראש לא היו מסכימים לכך), הר"ז דומה לפמשי"פ דמחלי על זה, ולכן אינו בכלל הלאוין שבממון, ויל"ע אם מצינו לאסור עכ"פ מדין ח"ש. אך באמת מסתבר שכיון שאיסור חבלה בחבירו כ' הרמב"ם שהוא בדרך נציון. א"כ מסתבר שדחיפה קטנה שהדרך למחולע"ז אינו כלל בכלל האיסור, וכן עדי"ז באונאת דברים קטנה, וצ"ע בכ"ז.

על אשה רעה שהיא בכלל "מוצא", וזה נלמד במכש"כ מהיתרא דאפי תלתא, וגם בכלל ה' סק"א שכי' דאסור, היינו רק במקום שמכוין לבזותו, או במקום שזה בכלל אונאת דברים, דהיינו שמגנהו במעשי אבותיו שע"פ האמת אין עליו שום גנאי, (וצ"ל דמייירי שמוציאו באופן שנשמע מזה גנותו, דזה שקר, ולכן אסור, וכמבואר מדבריו שם ע"ש) אבל במקרה רגיל לא שייך בזה שום איסור.⁵

⁵ ובאמת גם עצם היתרא דאפי תלתא רחב מאוד, ושייך כמעט בכל מקרה של לה"ר על דבר מפורסם, דמה שהגביל הח"ח בכלל ב' ס"ו דזה רק אם ה' באותו עיר (ובעבירה גדולה שיש לה קול כ' בבאמ"ח דמהני גם בעיר אחרת כמו דמחאה בשדה מהני גם בעיר אחרת, ולכאוי' ה' נ' דבכל גווני אמרי' לא פלוג, דהרי גם לענין חזקה, פשוט דהדין כן, גם בנוגע לחזקת תשמישים על עניינים קלי ערך, ואולי י"ל דרק לענין מחאה הקילו טפי בזה כמ"ש התוס' ב"ב מ.), פשוט דל"ש בזמנינו במדינה אחת עכ"פ שהפרסום עובר מעיר לעיר במהירות, וכן שאר ההגבלות שכי' שם דאם אמרו לפני אוהביו או יר"א [ובאמת ד"ז וגם ראייתו מסנהדרין צע"ג, ע' בחלק"ב שם ואכמ"ל] אינם מצויים כ"כ, ואה"נ שצריך לזהר שלא להוסיף דברי גנות כמ"ש שם בס"ט, וגם מה שהגביל בס"ד שזה דוקא כששמע בעצמו שה' באפי תלתא ג"כ אינו שייך בדבר שידוע לו שהוא מפורסם, וכמ"ש הח"ח שם. [וגם בעיקה"ד צ"ב מדוע לא יהא לו נאמנות של ע"א הנאמן באיסורים, ומהיכ"ת לו: צי"א יהודי מחזקת כשרותו ונאמנותו לכל איסורי תורה, כל שלא הועד עליו שהוא חשוד על הדבר, והרי בגמ' אמרו בלה"ר סלקא דעתך, אלא דילי"ע מצד מש"כ דהו"ל נגד חזקה ובס' חלק"ב ר"ל דכיון דלדבריו ה' באפת"ל הרי יכול עכשיו לאמרו באפת"ל והו"ל בידו, (וילע"ב דהרי על הצד שמשקר אינו בידו לעשות כן בהיתר), גם יש לדון עפמ"ש"כ הרמב"ן גיטין ב: בנדה דכיון שנוגע גם לה נאמנות וה"נ בזה, וגם י"ל דנאמן משום דכיון דלדבריו ה' באפת"ל הרי"ז מילתא דעלי"ג שע"א נאמן בזה כמבואר בר"ה כב: , ויש לדון עוד דכיון דאין כאן חפצא דאיסורא שהוחזק, אלא שיש איסור כללי להזיק בדיבור ובא זה וגילה שד"ז אינו מזיקו, י"ל דבזה נאמן ע"א (וכ"כ בס' הערות וציונים ב"ב לט:), ועד"ז מסתבר שאם עד אחד מעיד שפלוני נותן רשות להשתמש בחפץ מסויים, מותר להשתמש בו, אע"פ שהוא נגד חזקה ואינו בידו, וצ"ע בזה], וכנראה שעיקר כונת הח"ח במש"כ שם בס"י שאינו מצוי שיתקבצו כל הפרטים הוא בעיקר מחמת מה שכי' שם שאם יש לחשוד שהשומע יקבל ד"ז לאמת אסור מצד לפני"ע שמכשילו באיסור קבלת לה"ר שהרי אין לו היתר להאמין, אמנם לכאוי' לפמ"ש"כ להלן בגדר איסור קבלת לה"ר ע"ש, הרי לכאוי' במקרה רגיל לא שייך לאסור מטעם זה, וכן משמע מסתימת הדברים ברמב"ם וש"פ ששייך לסמוך על היתר זה למעשה בסתמא וא"צ לחוש משום לפני"ע דקבלה.

[ובאמת גם מעיקר היתרא דאפי תלתא מוכח לכאוי' ככל מש"כ, דאלי"כ צ"ב כיצד מתחיל ההיתר משום דחברך חב"א אית לי, והלא רוב האנשים אין נכשלים בלה"ר כמבואר בגמ', וא"כ הרי לא יספרו, אמנם לפמ"ש"כ נחא דבדואי משכח"ל גווני טובא שיספרו באופן שאינו אלא אבק לה"ר שבזה כולם נכשלים (ומה"ט נמי אין להוכיח מהא דמהני מחאה בכל אופן מטעמא דחברך חב"א וכו' אע"פ שאין לך לה"ר גדול מזה, וא"כ מוכח דמותר לשומע מפי א' מהם להאמין שה' באפת"ל ודלא כהח"ח הנ"ל, דהרי בלא"ה ההיתר נבנה על אנשים המספרים בלא היתר של אפת"ל, וז"פ)].

נבאמת יליע עוד דכיון דמבואר בגמ' דכולם באבק לה"ר, וזהו דרכו ומנהגו של עולם, אי"כ לא שייך כלל לאסור מצד לתא דעבירה שבין אדם לחבירו, דכיון שכך נהגו כולם הוי כמאן דמחלי אהדדי ולא שייך קפידא על זה, וכדמצינו כע"ז בכ"מ כגון לענין לפטור מנזקין בפורים, עיי' רמ"א או"ח סי' תרצ"ה, (וכן פשוט באמת שבפורים יש היתר זה גם ללה"ר לפי התנאים המבוארים שם, ועיי' שו"ת יחיה דעת ח"ה סי' נ'), והאיסור הוא רק משום בחירתו ברעה, או משום שעכ"פ מצד הרחקה צריך להתרחק גם מדיבור כזה, שבדבר מועט יכול להשתנות ולגרום להיזק או צער ממש, וצ"ע בזה (ועיי' בתניא באגה"ק סי"ס כ"ב שיש איסור לה"ר גם במחשבה, ופשוט שגדר איסור זה הוא מאיסורים שבין אדם למקום מחמת בחירתו ברע), אמנם עכ"פ לכאוי פשוט שמבטל מ"ע דואהבת לרעך כמוך, שנצטוונו בזה לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו ולחוס על כבודו וממונו כמו שחס על של עצמו, (כמ"ש הרמב"ם פ"ו ה"ג), ואולי כל עיקר גדר איסור אבק הוא רק מצד עשה זו, דלא מסתבר שחז"ל גזרו על דבר שאין רוב הציבור יכולים לעמוד בו, ומה"ת הלא אינו בכלל לה"ר].

לדבר על עבירה ולתועלת אינו לה"ר

עוד יש להזכיר יסוד מוסד בגדר איסור לה"ר, דהנה זה פשוט, שכמו בכל האיסורים שבין אדם לחבירו האיסור רק בעושה מעשה עמך אבל עבריון שאינו עושה מעשה עמך כשם שאין אצלו חיוב כיבוד אב כשאביו מלוה ברבית או בא על הערוה, כמו"כ אין איסור לה"ר, ועיי' באבני"ז יו"ד סי' תסא שביאר דבודאי שמי שעבר על איזה לאו לא נחשב בכלל אינו עושה מעשה עמך שלא יהי בנו חייב בכבודו, אלא דלאותו דבר לא שייך לכבדו, ע"ש, וכן מבואר חילוק זה בתוס' ב"מ מח: במה דמבואר שם לענין מי שפרע דמילט לייטינן משום דאינו עושה מעשה עמך, דאע"פ שבודאי החוזר מדיבורו לא יצא מכלל עמיתך לכל מילי, מ"מ להך מילתא מותר לקללו, וכמו"כ פשוט דמי שעבר עבירה, לא שייך שיהי איסור כשמבזים אותו ע"י פרסום דבר זה גופא, ויתירה מזו מבואר ברש"י ב"מ נד: ד"ה אם דגם במקום שנאמר רק שיש לו עליו תרעומת מותר להוציא עליו דיבה יעו"ש היטב, והיינו דזכות האדם ע"פ תורה שלא יבזוהו וכיו"ב, לא שייכי במי שמרד ופשע, שבאמת במעשה זה אינו עושה מעשה עמך, ומותר לשנאותו על כך, וכ"כ בשו"ת ארץ צבי סי' ד' וביאר בזה מה שמצינו בכ"מ (שבת לג: סוטה לה. ועוד) דלה"ר היינו בשקר, דהרי לכאוי גם באמת אסור, אך הכונה בדבר עבירה שבזה אין איסור בדבר אמת, וע"ש עוד באורך, [אך מה שהקשה ע"ז ממה שמצינו שאסור להעיד על חבירו ביחיד (וע"ש מש"כ בזה), לכאוי לק"מ דבודאי שהאיסור להעיד ביחיד נאמר גם בדבר עבירה, דזה גופא האיסור שמשא לבי"ד להאמין דבר ולהעניש עפ"י, בעדות שע"פ דין אין להם להאמין, (וכ"נ ליישב לפ"ז דלא תיקשי מהמבואר במו"ק טז. דאם השליח בא ואומר לבי"ד שחירפוהו לא מתחזי כלה"ר, ויליף לה מקרא, ולכאוי פשיטא כנ"ל, וכן מה שאמרו בירושלמי דמותר לספר לה"ר על בעלי מחלוקת מקרא דואני אבא אחריך, ותפ"ל דבלא"ה לא הי' איסור כלל לספר לה"ר

על אדוניי, וגם הלא היי שם אפת"ל, אלא דהכונה שגם אין בזה משום לא תשיא, וכ"מ מהא דחילק ההג"מ הוי במג"א בסיי קנ"ו, דדוקא במלך כשר, דחילוק זה שייך רק לענין לא תשיא, ודוק), אלא דלא בכל אופן שייך האיסור דלא תשיא, דאלת"ה אינו מובן כלל ההיתר דאפת"ל, דמאי מהני זה לגבי איסור לא תשיא שבדאי ישנו גם בדבר מפורסם, וכמו שיתבאר להלן]. ויסוד הדבר מתבאר ג"כ מדברי הרבינו יונה שהובא בח"ח כלל ד', אלא ששם כתב שבאופן שאפשר לדונו שחזר בתשובה אסור לדבר עליו, ובארץ צבי שם דייק מלי הרבינו יונה שאי"ז אלא ממדת חסידות, דמעיקר שורת הדין בודאי כל שלא נודע שחזר בו הרי הוא בחזקתו, (ואם יהי עד בקידושין, האשה מותרת לעלמא). אבל באופן שלא שייך לחוש לכך (וכמו במ"ש בח"ח שם ס"ז וביותר בבאמ"ח סקל"ג יעו"ש) בודאי אין איסור כלל.

ובעצם כשמדבר על עבירה יש היתר נוסף שהוזכר בח"ח כלל יי ס"ד (ומקורו משטמ"ק ב"ב לט. בשם עליות דר"י) דאם מתכוין שיתרחקו בנ"א מדרך רשע כשישמעו שהבריות מגנות פועלי און אינו בכלל לה"ר ולתועלת יחשב, [בבאמ"ח שם סקט"ז נסתפק דאולי אין היתר אלא אם אין עליו צד זכות, ונשאר בצ"ע. ולכאוי יל"ע דכיון דההיתר מטעם תועלת אי"כ מה לנו בזה שיש עליו לימוד זכות, ולא דמי לההיתר דכלל ד' שהוא משום דהו"ל כאינו עושה מעשה עמך, ועי"ן], ויל"ע מדוע לא הזכיר היתר זה בכלל ד' בנוגע לעבירות שבין אדם למקום.

אמנם הדבר פשוט שכל ההיתר הוא רק כשידוע לו בעצמו בודאות שהלה עבר, דאל"כ פשוט שכיון שע"פ דין תורה אסור להאמין עליו שעבר, הרי"ז בחזקת שקר, והרי הוא בחזקת כשרות, וגם היתר דתועלת הנ"ל לא שייך כמובן. ובאמת צ"ע, דכיון שהמספר לה"ר על עבירה לפני ביי"ד לוקה מכת מרדות דהרי"ז בחזקת שקר, כיון דאינו אלא ע"א, אי"כ איך משכח"ל להיתר זה כלל, ומאי שנא מא"א שנתגרשה שלא בפני עדים דבפני ביי"ד היא בחזקת א"א דאסור לה להנשא אף שהיא ובעלה יודעים האמת שנתגרשה, (עי' פ"ת יו"ד קכ"ז סק"ח וחוו"ד סיי קפ"ה סק"ב), וה"נ הרי כלפי ביי"ד דבריו בחזקת דברי לה"ר, ואיך יו"ת. אך אולי י"ל דבעבירות שבין אדם לחבירו לא שייך איסור זה, שישודו בגדר איסור מראה"ע ושלא לפרוץ גדר במה שלעניי ביי"ד נחשב כאיסור, (ומסתבר שאיסור זה הוא מדרבנן), משא"כ בעניי ממונות ובין אדם לחבירו זכותו של כל אחד להשתמש בממונו ובזכויותיו כידיעתו, אף שיתכן שביי"ד יוציאו מידו ויענישוהו, וכשם שפשוט שמי שאבד שטר שדהו תוך ג' שנים שמותר לו לאכול פירות, אף שע"פ דין תורה יפסקו שזה גזילה כשהלה מערער, וצ"ע עדיין למעשה, אך כשיש ב' עדים כשרים היכולים להעיד על העבירה, לא שייך פקפוק זה כמובן.

כמו"כ ידוע שכשדבריו הם לתועלת אינו בכלל לה"ר, [ובאמת לא מצינו לזה מקור מפורש בחז"ל, (ועי' באמ"ח כלל ד' סקמ"ד), אמנם זה פשוט מסברא דזה לא נחשב נזק, שזה

זכותו של השני לדעת האמת ושלא ירמוהו, ואי"ז חשוב נזק אם יודיעוהו, (וכן פשוט שגם אי"ז דגם כשאין נזק כלל הוי אלה"ר מפני שבוחר ברע לדבר בגנות חבירו וכנ"ל, מ"מ כשמכוין לטובה ל"ש כלל איסור זה), ובאמת עדיין צ"ב קצת, לפימשי"כ בבאמ"ח כלל יי סק"ה דגם כשלא ראה הדבר בעצמו מותר לו לגלות ששמע כך, והוכיח כן מהרשב"ם, ולכאוי הרי ע"פ דין אין להאמין למה ששמע וא"כ איך מותר לגרום לו נזק, וצ"ל דגם זה מזכות השני לדעת שיש עליו שמועה כזו, ולדעת למיחש ולהשמר מכך], וא"כ כמעט בכל מקרה של לה"ר על דבר אמת ובפרט בעניני שלילת המעלות אי"ז לה"ר, דהרי כל האיסור הוא רק מה שיגרם עי"ז היזק וכנ"ל, וכאן הרי הנזק שיגרם לו מגיע לו בדין, כגון לפרסם שאינו בעל מלאכה טוב או על ספר עזר שאינו מתאים למטרתו [וכן למשל אם בא אדם לעיר ופרסם על עצמו שהוא גדול בתורה וצדקות, וידוע לנו שהוא רמאות גמור, מותר לפרסם הדבר, אע"פ שע"פ יפסיד שלא יכבדוהו ולא יתנו לו כ"כ כסף, הרי זה מגיע לו בדין, וגם אם יהי לו עגמני"פ מזה, וכן בציורים הנ"ל, לכאוי אין בכך כלום כיון שעצם הדבר הוא מזכות הציבור לדעת], הרי אם זה אמת אי"ז נחשב נזק, אלא דיבור לתועלת הציבור, וכן בכל כיו"ב, [ווי"ל דזה ג"כ נכלל בדברי רש"י הנ"ל דלה"ר הוא רק על שקר, ומכאן ג"כ מקור טעות העולם (שהו' בריש כלל א'), שעל אמת אינו לה"ר].

מסקנת הדברים

ואחר כל הדברים והאמת האלה, נתיישבו היטב דברי הגמ' "בלה"ר סלקא דעתך", דבאמת רוב כשרי ישראל נזהרים מלהזיק לחבריהם בשוט לשונם, (ולכן רוב בני"א כשיודעים שהלה עלול להזקק מכך, משתדלים להשתמט במדת האפשר שלא יצטרכו להזיק, ועיקר הקושי נובע באמת מזה שאינם מרגישים כ"כ העוולה שבדברים, כיון שבפועל אין הלה ניזוק מכך), אלא שאין נזהרים מלומר דברים שאלמלי היו נאמרים בפניהם היו גורמים להם צער (שבזה באמת נזהרים מאוד, ובודאי שכן צריך להיות, שבפניו הר"ז אונאת דברים, משא"כ שלא בפניו אינו לה"ר כנ"ל, ולא כמו שרבים טועים וחושבים שהנהגה כזו נובעת מחנופה והיא שלא ע"פ תורה), וגם באופן שנגרם איזה היזק ע"י דבריו, מ"מ אם נאמר בדרך רמז שחוק או רמאות אינו בכלל עיקר הלאו דלה"ר, וכן באופן שהלה עבר עבירה במזיד לא עבר על לה"ר, אלא שמ"מ נכשלים בדיבורים שאסורים מצד אבק לה"ר. וזהו ג"כ המצב בדורותינו כנ"ל.

והנה כמובן אין ללמוד ח"ו שום קולא למעשה מכל האמור כי הרי עכ"פ מכלל אבק לה"ר⁶ לא נפקא וכנ"ל, [ומה שהוזכר בתוך הדברים איזה קולא למעשה, הוא להערה בעלמא ולא להלכה ולמעשה]. אמנם מכיון דקיי"ל סנהדרין כט. שכל המוסיף גורע, ולפעמים עיקר הקושי להזהר מאיסור לה"ר נובע מחמת שיודעים שלא שייך לאיש רגיל להזהר לגמרי מזה (וכמבואר באמת בגמ' הנ"ל), וממילא מפקירים לשונם לגמרי גם ללה"ר גמורה, ובפרט רכילות שהוא כאש בנעורת וכמעט בכל מקרה הוא לאו דאורייתא ממש ללא שום צד היתר, ולכן צריך לדעת⁷ שיש כאן ב' עניינים נפרדים, לאוין דלה"ר ורכילות ממש, שהוא עבירה חמורה שבחמורות, שאין בזה שום קושי ליזהר, וכל מי שנחון במעט יר"ש ורגש אנושי, הרי עם קצת התעוררות ותשומת לב בנקל לו להשמר מכך, וחוב קדוש לדרוש בפירקא ולהזהיר ברבים על חומר הדבר, שלדאבוינו ללא תשומת לב בנקל להכשל גם בזה, להפיל חללים רבים ולגרום נזקים של ממש רח"ל, (ידוע גם, כי בעיקר, מה שהוציא את רבינו הח"ח זי"ע מגדרו, לחבר ספרים ולהרעיש העולם על חומר העוון, הי' בראותו מעשי עוול שנגרמו בעקבות לה"ר ממש ואכמ"ל). וענין אחר לגמרי הוא הזהירות מאבק לה"ר (השייך יותר לענייני מדות ובפרט לפמש"כ לעיל דהגדר בזה מפני בחירתו ברע, ובודאי שאין ע"ז מכת מרדות וכמ"ש הפמ"ג בפתיחה דכל דבר שאמרו חז"ל מחמת הנהגת מוסר אין ע"ז מכ"מ) שזה מהעבודות הקשות שבמקדש וגם גדולים וטובים גם בזמן הגמ' אין ניצולים מהם⁸, וכן בודאי אין למחות ולומר לאחרים, דמוטב שיהיו שוגגין (דבודאי לא

⁶ שיש בו לתא דדאורייתא של ואהבת לרעך כמוך וכנ"ל, ובודאי שכשהוא בקום ועשה ומשתמש לכך בכח הדיבור הוא חמור הרבה יותר, מביטול עשה זו באופ"א, ויתכן שזה מה שאמרו בזבחים ז. שאין לך אדם מישראל שאינו חייב עשה, כיון דהכל באבק לה"ר, דלכא' בשאר העבירות שאין אדם ניצול מהן בכל יום, ליכא עשה. וגם יש בזה משום ודברת בס' ולא בדברים בטלים דהיינו גנאי וקלות ראש, ובודאי דגם אלה"ר בכלל. ועי' בבאמ"ח בפתיחה שהביא דעות בזה אם הוא דאורייתא או לא.

⁷ ובאמת גם לולא כל הנ"ל, פשוט שעיקר חומר האיסור נמדד לפי מדת הנזק שנגרם ע"י דיבורו, ובודאי אינו דומה מי שדוחף קצת את חבירו למי שחובל בו חבלה גדולה, אע"פ ששניהם עברו על אותו לאו, וכן כיו"ב בשאר עניינים שבין אדם לחבירו, וכן נראה שממה שאמרו (בירו' ריש פאה ובכ"מ) שדורו של אחאב לא היו בהם דלטורין אין הכרח שבאמת כולם לא נכשלו כלל בלה"ר ורכילות (ולמש"כ לעיל אולי יש מקום לזה), אלא שעיקר החומר של לה"ר הוא במקום שנגרם ע"י נזק ממשי, ובדורו של אחאב עכ"פ נזהרו מהלה"ר החמור, ומסתבר שגם עיקרי העונשים החמורים שנאמרו על לה"ר נאמרו על לה"ר הגורמים נזק גדול, ולכן גם בלי דברינו צריך להדגיש ולהזהיר שגם מי שאינו נזהר כ"כ עכ"פ ידע שעיקר חומר האיסור הוא כפי המדה שהלה יוזק ע"י.

⁸ ומה נעים, למי שנדבה רוחו אותו להשתדל בכל עוז להיות מיחידי הסגולה הנזהרים מעוון זה לגמרי, כי לא יעשה הדברים כמצות אנשים מלומדה וכהלכתא בלא טעמא בלבד (שבאופן זה אכן קשה ביותר ליזהר, וכן לפעמים עלול מצב כזה להביא לידי תוצאות הפוכות מעיקר המכוון), אלא ישקיע גם בתכלית וכוונת הענין, ה"ה מצות אהבת ישראל, בקום ועשה טוב, בגוף נפש ומאוד, (וכידוע מרבינו הח"ח זי"ע), עד כמה מסר נפשו ומאודו לעזור לקשי יום ונדכאים, וכמתואר

שייך בזה מש"כ הח"ח בהקדמה בנוגע ללה"ר גופא ע"ש, ולפ"מ שידוע בשם הגר"י סלנטר דאין לפני"ע במדות, כש"כ שאין חיוב תוכחה, ובמקום שאין חיוב תוכחה ומוכיחו, לכאוי יש לחוש בזה משום לאו דאונאת דברים והלבנת פנים וצ"ע בזה, וכש"כ כשמגדיל העון יותר ממה שהוא באמת, כגון שהוא רק בגדר אבק לה"ר ומוכיחו ועושהו כבעל לה"ר רח"ל, ובפרט לבית יעקב (שדעתן קלות ונטלו ט' קבין שיחה) שבודאי קשה להן ביותר להשמר מזה, ובודאי לא זה מה שמוטל עלינו לחנכם להיות יותר במדריגה מהצדיקים שבזמן הגמ', (מלבד מה שעיי"ז נגרם טשטוש ביסודות הדת, בחושבם שגדולים וטובים הם בעלי עבירות רח"ל, וחיים עם סתירות, וכנ"ל, ועל כיו"ב נאמר כאילו מלמדה תפלות), ועכ"פ בודאי שאין לזה עדיפות מהחינוך לשאר דברים השייכים אליהם יותר, (כצניעות, כעס וכיו"ב).

*

בגדר איסור קבלת לשוה"ר

מבואר בח"ח כלל ו' ס"ט דבכל אופן שאסור לספר לה"ר אסור לקבל, ולכאוי בלה"ר על מחלה וכיו"ב שאין ערכו יורד בעיניו כלל עיי"ז הרי לא שייך הטעם (שהביא מהר"י בס"א) לאיסור קבלת לה"ר לפי שעיי"ז יבוצה בעיניו זה שנאמר עליו. ובס' חלקת בנימין שם העיר כעיי"ז באופן של גילוי סוד שעלול להביא לו היזק שאסור לספר מטעם לה"ר שלכאוי לא שייך בזה איסור קבלה. עוד יל"ע לענין רכילות בדבר שאינו גנות בעצם (כגון ששומע שאחד התרעם עליו ובצדק) שכתב הח"ח דיש בזה איסור קבלה מה הטעם והגדר בזה. (ובס' הנ"ל הביא מהמשנת חכמים דברכילות ליכא איסור קבלה וע"ש משכ"ב).

עוד יל"ע בענין קבלת רכילות שלפ"ז יוצא ששני בני"א שומעים כאחד סיפור אחד, וזה שאין הדבר נוגע לו מותר לו להאמין לזה, וזה שהדבר נוגע לו חייב לשכנע עצמו שהדבר אינו אמת, והדבר נראה תמוה קצת. גם יל"ע בדבר שבעצם אינו גנות אלא שעיי"ז יוצא גנות על חבירו, כגון שראובן סיפר לו דבר ועיי"ז דברים ששומע עליו מתברר שראובן שיקר לו בזה. [וגם לענין סיפור יל"ע אי אסור ללוי לספר אם יודע או משער שעיי"ז יתברר גנותו של ראובן ואכמ"ל]. ולכאוי לפ"ד הח"ח גם בזה יש איסור קבלה וצ"ב כנ"ל דלאחר שאינו מבין עיי"ז גנות מותר לו להאמין, וזה מכיון שעיי"ז מבין מזה על השני גנות יתחייב להחליט בלבו שהדבר אינו אמת.

בספרו של בנו ואכמ"ל, כשיחידיו יהיו תמיס' זהירותו היתירה, ביחד עם אהבת ישראל בפועל ובלב ונפש, במדריגה כזו, כרצונו ית'.

ולכאוי נראה בבירורא דמלתא, בהקדם להבין בעיקר איסור קבלת לשה"ר הנלמד מקרא דלא תשא שמע שוא, ובפשטות לפי"מ דמשמע בח"ח ומקורו בשע"ת רי"ג הכונה שחייב להאמין שהדבר אינו אמת, ורבים מתקשים בזה וחושבים שדבר זה קשה מאוד לקיים מכיון שבדרך כלל דרכו להאמין לסיפורים כאלה הנשמעים ע"י מספרים אלה (וגם ע"פ הלכה מותר לסמוך עליו בעדות איסורים היותר חמורים) וברגע שיספרו דבר גנות עליו להחליט שדבר זה שקר הוא. ובח"ח כלל ז' סק"ג ועוד כ' שאם עובר על לה"ר חשוד ג"כ על השקר, אבל במציאות מכיון שאבק לה"ר הוא מהעוונות שכל אדם נכשל בהן בכל יום (והרי לשי' הרמב"ם כשאין כונתו לגנותו הוא רק אלה"ר וכמש"ל), ומאידך להמציא סיפור גנות מפורט על השני אף אחד אינו חשוד ע"ז ובפרט שע"פ רוב זה נשמע מפי כמה והוא מלתא דעל"ג וכו', קשה מאוד להחליט בלב שזה שקר.

אך באמת הלא הדבר פשוט שליכא כלל איסור להרהר בגנותו של חברו, והרי מותר לחוש וממילא מותר לו ג"כ להאריך בהרהור בגנותו של חברו (ואע"פ שחבירו הי' מקפיד ע"ז שלא ירהרו בגנותו אף כשלא החליטו זה לאמת) ורק לקבל אסור, שזהו הנלמד מקרא דלא תשא שמע שוא שלא לקבל מע"א שאין לו נאמנות עדות על חברו במה שנוגע להפסדו, וא"כ פשוט שכל שמוסר מודעה בדבור ואפי' במחשבה (וי"ל שגם בל"ז סתמא כן הוא כל שלא החליט להדיא במחשבה להיפך) שאינו מחליט עוד הדבר, ואם יזדמן שיהא נוגע לו להפסיד לשני עפ"מ ששומע עכשיו בדעתו להתנהג ע"פ דת תוה"ק בגדרי הנאמנות שאין להרע לשום איש אלא ע"פ עדות, שאינו עובר כלל אף אם ירהר בגנותו של חברו ובשעה שמהרהר הרי חושב רק על צד זה מ"מ כל שלא החליט אין כאן קבלה. ובח"ח כלל ו' ס"ב כ' שאסור אפי' להסתפק בגנותו, ובחלק"ב סק"ח תמה דהרי מותר לחוש וע"כ היינו שחושב שיתכן שהי' כן, ועכצ"ל בכונת הח"ח דהאיסור רק להחליט עליו שיש עליו דין ספק גנות שבאופן כזה (כגון בב' כתי עדות המכחישות לר"ח ובסוטה שנסתרה) כבר הי' מותר להרע לו בכמה דברים דהיינו שלא לקרותו לתורה וכיו"ב לענין שאר זכויותיו. [ועי' בס' הזכות להח"י הרי"מ לאו"ח סי' א' שהביא מהרמב"ם דענין "אמונה" אינו להרהר במציאות השי"ת שהרי ביד האדם לחשוב מה שהוא רוצה, רק הכונה שיהי' מקובל ומיושב בלבו והביא שהח"י חולק ע"ז והוא תמה עליו ע"ש בדה"ק, אבל בענין "קבלה" הרי פשוט לכו"ע שאין ענינו הרהור רק החלטה שמאמת הדבר בלבו וכל שחסר אימות מוחלט בלבו אין כאן קבלה].

וראיתי (בקובץ קול התורה חנ"ה) בשם הגר"ר גרוזובסקי זצ"ל שנסתפק אם מהני מסירת מודעה בפה לומר שאינו מאמין ור"ל דכיון דכ' הרי"י הטעם שלא יבוזה חברו בעיניו הו"ל כמצוות הלבבות שכל ענינם אינם אלא בלב ולא מהני אם יאמר בפיו להיפך ע"ש באורך. ולכאוי להנ"ל הדברים מחודשים מאוד לחדש דיש איסור הרהור בגנות חברו, וכן להנ"ל אין מקום למה שנסתפק אם עובר על כל רגע או רק פע"א (וכן הביא שם מהגרבי"ד זצ"ל), ולענ"ד אין לזה סתירה מדברי הרי"י הנ"ל (ואת"ל שמאריכות לשונו משמע שמגנה גם עצם

ההרהור י"ל דאינו אלא ממדת חסידות וכמ"ש על כיו"ב בשו"ת ארץ צבי סי' די ע"ש). ולפי"ז נראה דאין כאן קושי במה שאסור לקבל לה"ר על מחלה וגלוי סוד ורכילות, דבלא"ה גם בדבר אמת הרי כל ענין האיסור הוא רק שלא לאמת הדבר בכדי להפסיד לחבירו ע"ז, והוא הדין ממש לענין רכילות שלא להחליט הדבר לאמת לריב אח"כ עם חבירו ע"ז ודו"ק. וגם במציאות הרי"ז ככל מצוות התורה שקרוב מאוד אלינו לקיימם.

וכן לענין החיוב לדון לכף זכות הנלמד מקרא דבצדק תשפוט עמיתך, מסתבר ג"כ שאין איסור לחשוב שיתכן שהי' באופן של גנות, וכגון בעובדא דשבת קכז: שיצטרך לשכנע עצמו בודאות שאכן כך הי' הסיפור ולא לחשוב לרגע שיתכן והי' באופן אחר, רק האיסור לשפוט ולהחליטו לגנות כל עוד שיש למצוא עליו זכות, שבאופן זה ע"פ דתוה"ק באמת א"א להחליטו לגנות ולהרע לו בשום דבר, (ועי' שבועות ל. שנחשב ביחד עם דינים שעל ב"ד). וכמו"כ נראה פשוט שאם נודע שנעשה עוולה ע"י אחד מבין קבוצה שמותר לחשוד ולשקול על כל אחד מהקבוצה שמא הוא זה שעשה ואע"פ שבשעה שחושב ושוקל אפשרות זו הוא חושב בגנותו וגם מאריך בזה, דכיון שברור לו שהענין נמצא כעת בדיון ובשיקול ואין זו החלטה סופית אינו כדן לכף חובה⁹. [ותיישב לפ"ז מה שמצינו בכ"מ שחששו לחשדא ואמרו והייתם נקיים מדי' ומישראל דלא מסתבר שחייבו לעשות דברים בשביל מעשה הרשעים שעוברים על מ"ע דבצדק תשפוט עמיתך, ולהני"ל ניחא דאף אם לא שפטוהו והחליטוהו לחוב, עכ"פ מכלל חשד לא נפקא וגם ע"ז נאמר והייתם נקיים. – ויל"ע בזה בלי הרמב"ם פ"ד מה' תשובה סה"ד ובפה"מ יומא פ"א מ"ה]. ובשו"ת מהרי"ל דיסקין בסוף חלק הפסקים הקשה על עיקר החיוב לדון לכף זכות דאיך ציוותה התורה לעשות שקר בנפשנו. וביאר שם טעם המצוה כדי שע"ז לא יהי' השפעה שלילית לקרר העבירה בעיני אחרים ע"ש, ואינו מובן כ"כ כיצד נתיישב הקושיא, וגם כמדומה שלפי פשוטו אין זה הטעמא דקרא וגדר מצוה זו שהיא מהמצוות שבין אדם לחבירו, ולמשי"כ קושיא מעיקרא ליתא. ולהאמור אולי יש מקום לחדש עוד דבמקום שאין שייך שום נפק"מ ממה שמחליט הדבר לגנות, כגון שהוא מאיסורים דלא משמע להו לאינשי שאין לשנאותו עבור זה וגם בעיניו אין ערכו יורד, לא שייך כלל איסור קבלה ודיון לחובה אף שמשתכנע שזה אמת וזה חובה באמת מ"מ לא שייך ע"ז שם קבלה ו"תשפוט" עמיתך כיון דאין בזה שום נפקותא. (ולכן אם רואה אנשים מרחוק מדברים גם אם מחליט שאינם מדברים בד"ת אינו עובר

⁹ וכמו"כ נראה, דבאופן שהעידו, למשל, על אחד עם סימנים אלו שהוא גנב, ויש לפנינו א' עם סימנים כאלו, אסור לקבל הדבר בהחלטה (גם אם יש ע"ז ב' עדים כשרים). [ועד שנדע בודאות שהמדובר בו. לְכִיוֹן דקיי"ל סימנים לאו דאורייתא, א"א לסמוך על סימנים לחוד, (וכן אם אמרו לנו רק את שמו ושם עירו, תלוי לכאן בהשי' בזה באהע"ז סי' י"ז סי"ט, אם מספיק בזה כדי לזהותו כפלוגי). אך לאידך גיסא לא שייך כלל איסור להרהר על האפשרות שהוא הגנב, וכן למיחש מיבעי, ואסור להציע לאנשים להתעסק עמו וכיו"ב, אא"כ מודיעים מהשמועה הנ"ל.

ולפי"ז יש לחדש עוד לענין האיסור להעיד על חבירו יחידי בדבר עבירה משום לא תשיא שמע שוא, דזה ג"כ רק כשמעיד דבריו בצורה של עדות וכיו"ב שיש בזה נפק"מ לגבי האיש, אבל אם מספר בדרך סיפור ובפרט אם מדגיש בדבריו שאין להאמין לו (או שאומר שגם הוא אינו יודע בבירור) או שהוא דבר שאין מזה נפק"מ לענין להרע לו, אין בזה איסור זה, והוא מוכרח לכאוי' דאלי"כ כיצד מותר לספר לה"ר לתועלת הרי עובר על לא תשיא שמע שוא שבזה פשוט שאין היתר של תועלת, כמו שאסור להבי"ד לקבל דבריו גם אם יהי' בזה תועלת, אע"כ דכל שאינו באופן של עדות אין בזה איסור זה, וכ"מ מל' הגמ' שהאיסור רק כש"מעיד" עליו, וכן במעשה דטובי' חטא זיגוד מינגד לפי שהעיד עליו בב"ד, וכן בפסחים ק"ג: אמרו מהו למימר לרביי "למישניי", ולפי"ז י"ל שכשאומר באופן כזה לקרוביו של החוטא כדי שיוכיחוהו מותר אפי' אם הוא ע"א וכמו בכל תועלת (ועי' בח"ח כלל ד' ס"ה שלא כ"כ). ויתיישב לפי"ז הא דקיי"ל דמותר לספר לה"ר על מי שאינו מעשה עמך (כמ"ש הר"י והובא בח"ח כ"ד ס"ז, ובר"י מוכח שגם כשאינו מכוין לתועלת מותר, וכן בדין לכאוי' דלא תלך רכיל בעמך כתיב, וכבר נתקשו בד' הח"ח בסקל"ב שהצריך בזה כונה לתועלת). והרי הרואה דבר עבירה איסור לו להעיד אע"פ שאינו עושה מעשה עמך ושלכן מותר לשנאותו, (וביבמות כא: מ' דכל בא על העררה הו"ל אינו עושה מעשה עמך, ובמנ"ח מ' מ"ח כ' דגם בעובר על עשה. ועי' מש"כ בזה לעיל), וכבר נתקשה בזה באר"צ סי' ד', וזה באמת פשוט שבאיסור דלא תשא שמע שוא לא נאמר היתר באינו עושה מעשה עמך שגם אם ידוע מכבר שאינו עושה מעשה עמך אסור לקבל עליו ולדונו שלא בגדרי עדות, וא"כ תיקשי היכי משכח"ל היתר סיפור באינו עושה מעשה עמך, ולהנ"ל ניחא. וגם יתיישב לפי"ז איך משכח"ל היתרא דאפי' תלתא בלה"ר הרי עובר בלא תשיא, ובודאי שסברת ההיתר דאפת"ל אינו אלא מפני שעיי"ז אין הסיפור נחשב לנזק, ואין בזה טעם להתיר האיסור דלא תשיא, וגם לפני"ע דקבלה (ועמשי"ל בהערה בזה), ולהנ"ל א"ש. וגם יתיישב לפי"ז ל"ל קרא דל"ת רכיל תפו"ל מלא תשיא לפמשי"כ הח"ח דגם ברכילות יש איסור קבלה והשאה. ואולי י"ל עוד, דגם במעיד בפני בי"ד אם מדגיש שאינו בא ע"מ שיסמכו על עדותו לבד, רק שיצטרפו דבריו לעדות אחרת לפסלו לעדות (שנפסל ע"פ ב' עדים שכל א' העיד על עבירה אחרת, כמבואר בסנהדרין כז.), שפיר דמי ומצוה קעביד, ובעובדא דטובי' וזיגוד הי' מוכח שבא להעיד כדי להענישו ע"פ עדותו, (וגם לפי"ד הרשב"ם דהמלקות על לא תלך רכיל י"ל כן, דכיון שמדגיש שכונתו רק לתועלת שיצא ע"פ דין תורה, אינו הולך רכיל). וצ"ע עוד בכ"ז ולא באתי אלא להעיר. (אח"כ נראה שיש להוסיף דברים על דבר זה).

~~הנהגת הרכב~~

קבלה"ר ממהימן כבי תרי ומקול ומעדות שלא בבי"ד

ובד"א הנני להציע עוד כמה הערות בענין זה. בח"ח בכלל ז' ס"ז כתב דגם ממהימן לי כבי תרי אסור להאמין בענין שלילת המעלות, דמאי הוי אם הדבר הזה איננו שקר אעפ"כ אסור לקבל וכו' ורק בדבר איסור שאם הדבר אמת יש תועלת שמצוה לשנאותו אז מותר לקבל, וכ"כ עוד בכ"מ, וצע"ג דהרי כיון שמבואר בפסחים ק"ג: דמותר לקבל ממהימן לי כבי תרי ולשנאותו, ע"כ דאיסור קבלה הוא רק מע"א שלא מהימן כבי תרי, דאם הי' איסור קבלה איך הי' מותר לו לשנאותו עבור זה אף שיש תועלת ומצוה בזה לשנוא רשעים הרי כתיב לא תשא שמע שוא, וא"כ מה מקום לחלק בזה, [ואם נאמר כן, יל"ע מה הדין במי שיודע שכמה אנשים סיפרו איזה לה"ר ורבים קיבלו הלה"ר הזה באיסור, והוא יודע שהלה"ר הזה נכון והוא יודע שהוא מהימן להו כבי תרי, האם מותר לו לספר להם שעיי"כ יצילם מאיסור קבלת לה"ר (דלכאוי' איסור הקבלה היא אפי' אם כלפי שמיא גליא שזה אמת), וא"כ הו"ל סיפור זה לתועלת], וצע"ג.

ובעיקר גדר מהימן לי כבי תרי שמועיל לענין קבלה"ר בפשטות משמע מלי הגמ' דהכונה כהך דקידושין סו. שגם שם נאמר שבכה"ג יש לו להוציא אשתו ע"פ עדותו, דהיינו כל מי שמאמין לו בלב כבי' עדים (וביו"ד סי' קכ"ז מבואר דאפי' אם רק במקרה זה מהימן לי, ועי' בית שלמה יו"ד סי' קי"ב). אמנם בשאילתות ש' כ"ז מוכח דהכונה ע"ד הא דכתובות פה. בבת רב חסדא קים לי בגווה שזה גדר יותר מוגבל שמבואר שם שגם לאמוראים לא האמינו בזה, ועי' אג"מ או"ח סי' נ"ג ויו"ד סי' נ"ד שביאר שהוא ענין טב"ע מיוחד שמכיר בו עי"ז שאינו משקר ולא רק שנאמן לו מחמת צדקותו וכיו"ב, וכ"מ מלי' השאילתות שם דכיון דקים לי בגווי' כמאן דסמיכנא אנפשא דמי¹⁰. אמנם מדברי המהרי"ק (שהו' בה' רכילות כלל ו' סק"י"ב ובב"ש סי' קט"ו סק"ל"ג) מוכח שלמד שהכל הוא גדר אחד ע"ש וצ"ע. אך לפ"ז צ"ע באמת כיצד מותר לו להאמין ולקבל לה"ר מעד אחד שאין לו דין נאמנות ולהפסיד לאשתו ע"י כל מי שנאמן לו כיון שיש בזה איסור קבלה"ר, וביותר תיקשי לשי' הרשב"א דהחיוב להוציא שם אינו מדינא.

¹⁰ וכ"כ בס' העיקרים להגר"ש א"ר ע' אומדנא, והביא מד' המהרי"ק דלהלן שכי' כע"ז לענין מהימן כבי תרי, וילע"ב.

ובעצם הדבר יש לבאר עוד, ע"פ המבואר ברמב"ם הלי' שאלה ופקדון פ"ו ה"ד דאומדנא מהני רק של הדיינים, ולא של עדים, (ועי' אבני"ז אהע"ז סי' קי"ט סקק"ד ובכ"מ), ולפ"ז מובן, דכשומך על צדקותו של המעיד עדיין אי"ז בגדר אומדנא אישית של הדיין, רק שסומך על נאמנות המעיד, וצריך דוקא שקים לי בגווי' מתוך הרגילות, שבזה נחשב אומדנא של הדיין.

ועי' באג"מ ביו"ד שם שכי' לחדש עפ"ז דאפשר לסמוך בכה"ג על חשוד באיסורים, וזה חידוש, דסו"ס אינו אלא בגדר אומדנא ומהני רק לחיוב שבועה, ומהיכ"ת דמהני גם לנאמנות באיסורים, ואכמ"ל.

וכן צ"ע בקלא דלא פסיק שאוסרים עי"ז לבעל כמבואר ביבמות כה, הרי אין היתר לקבל לה"ר עיי קול, ובח"ח כלל ז' סק"י בהגה כ' דשם הוא מדרבנן בעלמא וכונתו שא"א להוכיח מזה שבאמת יש נאמנות תמיד לקבל מקול, אמנם הא גופא צ"ב דאם אסור לקבל איך יש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת בקו"ע. ועד"ז צ"ע גם בגווני דקול שאינו בעצם בדבר של גנות ככל הנך דשלהי גיטין שבודאי לענין לה"ר אין שום היתר לקבל בקול כזה, וא"כ אף די"ל דכיון שאין זה גנות בעצם חשו חכמים וחייבו להוציא, כגון בקלא דבתר אירוסין לחד מ"ד או בכנס באיסור, (ושוב אם אינו מקיים מותר גם לקרותו עבריינא ולכופו בשוטים וכד' כיון שאינו מקיים דברי חכמים), ואף אם עי"ז יוצא בעקיפין גנות כגון שאומרים שנתארסה לכהן ולא הודיעה לו שנתגרשה מ"מ פלגין נאמנות ואף שאסור להחליטה לגנות מ"מ כייפין לי להוציא. מ"מ עצם הדבר נראה תמוה קצת שיהיו הלכות קבועות וכפיי בשוטים על סמך עדות מסויימת, ואילו מי שיחליט ע"פ עדות זו שהדבר נכון (במעשה זו או באחרות כיו"ב) ולא יקראהו לתורה וכיו"ב בגלל זה, יעבור על לאו דאורייתא של לא תשא שמע שוא. ועי' בב"י חו"מ ר"ס ל"ד שהביא מתשו' הרשב"א דבכל קול של חשד מיחש חיישינן לי ואין מוסרין לו עדות ואין מקבלים שבועתו, ונמצא דמפסידים לו ממונו עיי קול, וא"כ לכאוי כש"כ שמותר לפ"ז שלא לקרותו לתורה, וגם לא ליתן לו להיות ש"ץ וכיו"ב, (ועי' בה"ל סי' נ"ג סכ"ה) וצ"ע בכ"ז. [ואגב ילה"ע שמ"ש הח"ח בסה"ח בתו"ד במאן דסני שומעני שמותר לבזותו בג' ש' כדאי' במגילה כה: וכ' דהיינו לומר שהוא בן גיורת או שפחה, לענ"ד אשגרת לישנא הוא, דברש"י שם מבואר הגנות באופ"א וע"ש בהג' הב"ח, וח"ו שיתירו חז"ל להשתמש בלשון המשמש כגנאי לגרים שנצטוונו על אהבתם, אם כי בבכורות ל. מבואר שההמון השתמשו בלי זה "בר דיירתא" לגנות].

בח"ח שם ס"ג כ' דגם מב' עדים אין לקבל כל שלא נתקבל העדות בב"ד, [ויל"ע בביאור דבריו שבססק"ז בזה ע"ש. וראיתו מגדלי' שלא הי' לו לקבל הלה"ר על ישמעאל ב"נ שרוצה להרגו כדאי' בנדה סא. אף ששמע מכמה, יש לדחות דשם הקבלה הי' פירושו לדון כרודף, וכמו שרצה יוחנן בן קרח לעשות כמפורש בקרא ירמי' מ', ובזה בודאי אסור לקבל בכה"ג. משא"כ לענין שנאה דחזינן דמהני אפי' ממהימן כבי תרי כש"כ דמהני ב' עדים, וביותר די"ל דהם רק שמעו שרצה להרגו וכ"ה בלי רש"י שם, וכן מסתבר שלא אמר דבריו בגלוי בפני עדים, ותדע דאל"כ למה באמת לא קבל עדותם בב"ד]. ויל"ע למה לא הזכיר גם שצריך שיהי' בפני בע"ד, שלכאורה כך הדין בכל דבר שנוגע לחובתו כגון להחליט שהוא רשע ומצוה לשנאותו. [ועי' שו"ת מהריל"ד סי' א' שכ' דלענין עדות לפסול ש"ץ א"צ בפני בע"ד כיון דהוא דין על הציבור, וע"ע בחי' הגר"ח ספ"ו מה' גירושין כע"ז לענין מיתת בסו"מ וצ"ב]. ולפ"ז תיקשי מאי מהני מהימן כבי תרי שיהא מותר לשנאותו כמבואר בגמ' פסחים שם הרי עכ"פ לא הי' הקבלת עדות בפני בע"ד. ואולי י"ל דלא שייך בכה"ג שיהי' בפני בע"ד דכיון דאין לו דין נאמנות כלפי אחרים לא שייך לעשות דין ע"ז בב"ד, וא"כ הו"ל כאופנים שמותר לקבל שלא בפני בע"ד במקום שאי אפשר כמבואר בב"ק קיב:,

אמנם אי"נ דרך בממון אמרו כן משום הפקר ב"יד (עי' בשו"ת רע"א סי' צ"ט בשם תשו' הרא"ש) לא שייך זה לענייננו. (ואולי י"ל עוד דכמו שכי הראב"ד בשטמ"ק ב"ק שם דבראיית ב"ד לא אכפ"ל שאינו בפני בע"ד הי"נ בקים לי בגווי' שהוא כמאן דסמיכנא אנפשי וכו"ל ועי'). ובאמת בלא"ה הרי דין זה דקים לי בגווי' לא מהני להוציא ממון כמבואר בכתובות פה. ורק לאורועי שטרא וא"כ ע"כ מוכח דגדרי עדות לענין שיהא מותר לשנותו קילי מגדרי קב"ע מעליא הנצרך לעניני ממונות. (וצ"ע מה דמסיק ע"ז בשאלות הנ"ל אלמא דשנאה כעון וחטאת דמי ובעינן ב' עדים ע"ש). וא"כ אולי גם לענין קבלה שלא בפניו, וא"כ אולי גם לענין שלא בב"ד יהא מותר לקבל, וצ"ע בזה (ועי' בחלק"ב סק"ה). ועוד יש להעיר עפמשי"כ בנתה"מ ס"ס ל"ח (ועי' שער"י ש"ו פ"ה) דבעדות איסורים לאסור גם במקום שצריך עדות אי"צ שיהי בפני ב"ד (וכן מסתבר דהרי בודאי לא מסתבר שאם יעידו בלילה שנתנסך יינו או שא' מהעדים קא"פ שיהי מותר לשנות היין, וע"כ שא"צ בזה כל תנאי הגדת עדות בפני ב"ד) וא"כ ה"ה בזה, [ואולי י"ל בטעם הדבר דכיון דמי שמהימן כבי תרי נאמן לאסור (וכן בלה"ר מותר לקבל) א"כ ה"ה מתרי שלא העידו בב"ד ובכל תנאי דיני עדות, שהרי עכ"פ מהימני כבי תרי].

בכלל ו' סק"ל (ובכ"מ ובסוה"ס) העתיק תשו' מהרי"ק דדבר פשוט הוא שלא אמרו למיחש כדי לעשות שום מעשה נגד מי שמספרים עליו ולא לעשות לו עבור זה אפי' ביוש קטן ולכן כתב שאלו שהסכימו שלא לקרות לתורה איזה איש מחמת לה"ר רב עונשם מאוד והאריך בזה. ולכאורה צ"ע לפ"ז מש"כ המהרי"ק גופי' בשורש צ"ג בעובדא שהחרים לאיש אחד שביזה ת"ח והי' ע"ז רק ע"א ולכן כתב החרם על תנאי וז"ל ואף גם זאת לא ראה לבי הקצר לסמוך ע"פ עדות זו באשר אין שם טענת ברי שגם אתה לא ידעת את הדברים כי אם על פי ע"א כפי הנראה ובכן הוצרכתי לכתוב בחרם הנער נער אברהם ב' יוסף הכהן אם כן הוא וכו'. שהרי ידעת שכתב המרדכי בסוף הלכות נידוי וז"ל וזה הדבר אשר צריך החכם לדעת ולעמוד על נפשו שאע"פ שמשמתין ומנדין אותו שלא בהתראה מיהו אין משמתין ואין מנדין עד שיודע הדבר בעדים כשרים ובראיה גמורה והדין נותן שהרי פשיטא דאין מלקין בלא עדות כל שכן שאין משמתין דהא שמתא חמירא מנגידא עכ"ל. ולכאורה הרי פשיטא שע"י החרם של המהרי"ק הגיע ביוש גדול להתנדה אע"פ שנכתב בו על תנאי, וכן משמע ממש"כ המהרי"ק מקודם לכן שיצא חוץ לגדרו מפני כבוד התורה הרי שהי' ברור שיש בזה מגדר מלתא גדול ע"י שיתבייש הלה מהחרם הזה, וכיון שהכריע שלא הי' שום דין עדות הראוי איך הותר לביישו ע"י החרם על תנאי, וצ"ע.

עוד צ"ע מש"כ שם המהרי"ק בהמשך דבריו וז"ל ואל תשיבני ממה שנמצא בהג"ה סביב המרדכי וז"ל חרם קדמונים שלא להכות חבירו כו' עד ואשה או קרוב נאמנים על זה וכן בכל דבר קטטה וכו' דאפילו את"ל דגם באונאות וביושים בלי הכאה קאמר דאשה או קרוב נאמנים כדמסיים וכן בכל דבר קטטה וכו'. מ"מ דבר פשוט הוא לפי הנלע"ד היינו דוקא היכא שהמוכה או המתאנה באים מחמת טענת ברי שאומר הכתני או ביישתני או

אניתני בדברים אבל היכא שגם התובע עצמו אין טוען ברי אלא שטוען ע"פ העד או האשה פשיטא שאין עד אחד נאמן על כך דאם כן לא שבקת חיי לכל בריה עכ"ל. והובא ברמ"א יו"ד סי' של"ד סמ"ג [וברמ"א שם משמע דלענין נדוי אי"צ כלל עדות אלא אומד הדעת אך לכאוי במהרי"ק מפורש שרק בחרם של קטנות וכ"כ בש"ך סקצ"ו]. וצ"ב הסברא לחלק דבהכאות וקטנות יועיל לקבל שלא ע"פ גדרי עדות, וביותר צ"ע דאי"כ נפיל בבירא איסור קבלת לה"ר באופן של קטטה שהמתאנה טוען ברי. ואולי הוא תקנת הקהלות מיוחדת רק לענין חרם ועי' חו"מ סו"ס ל"ז, אך תמוה לומר שמותר לנדותו ואסור להחליט הדבר לאמת. וכן צ"ע עד"ז במש"כ בב"י חו"מ סי' ב' בשם תשו' הרא"ש שהתיר לחתוך חוטמה של אשה שהי' ידוע שנבעלה לגוי, אע"פ שלא הי' עדות ע"ז, ויל"ע בכ"ז ולא באתי אלא להעיר.

עוד הערות בהנ"ל

בבאמ"ח כלל ז' סוסק"ח בתירוצו השני כי דמותר לקבל לה"ר מע"א במלתא דעבידא לגלויי, וכמבואר בר"ה כב: דע"א נאמן בזה, ולכאוי אף שכתב שם עוד תירוץ מ"מ הדבר מוכרח כשלעצמו (ועי"ש בחלק"ב, ובשו"ת הריב"ש סי' קנ"ה ואכמ"ל), ויל"ע מדוע לא הזכיר היתר זה בפנים. וביותר יל"ע מדוע לא הזכיר בפנים ההיתר המתבאר מתוך דבריו שם, דדבר שהוחזק בעיני כל כאמת אין בו משום קבלה"ר, (ועי' תזו"א אהע"ז סי' ח' ושי"נ).

שם סעיף ט' ובבאמ"ח האריך לדון אם מהני מסל"ת להתיר לקבל לה"ר, ולדינא החמיר בזה משום דקיי"ל (בב"ק קיד:) דבדאורייתא אין מסל"ת נאמן אלא בעדות אשה. ולכאוי צ"ע דלמה ל"י להביא משם, הלא פשיטא שכיון שאין עד אחד נאמן, לא יועיל גם מסל"ת, והא דאין מסל"ת נאמן לא נצרכא אלא במקום שע"א נאמן.

שם סעיף י' האריך בהיתרא דדברים הניכרים, ובבאמ"ח כי מקורו מסמ"ג והג"מ ע"פ הגמ' שבת נו. גבי דוד ומפיבושת, אמנם בשו"ת שארית יהודה (והובא בשו"ת שבשו"ע הרב הנדמ"ח בשער השמועה סי' ו') כי בשם הרב בעל התניא זי"ע דאין ללמוד משם, דמלך שאני שיש לו רשות לדון ע"פ אומד וע"פ עד אחד כמבואר ברמב"ם הל' מלכים ספ"ג (ועי' באו"ש שם, ולכאוי לדבריו י"ל דדוקא ברוצח יכול המלך לדון ע"פ ע"א, מחמת גדול העוול ע"ש, ואין ראוי על סתם לה"ר), ולכאוי צ"ל בדעתו דס"ל דהסמ"ג והג"מ לא סברי כהרמב"ם בהל' מלכים בזה, אמנם בשו"ע הרב סי' קנ"ו ס"י הביא היתר זה בסתמא, וצ"ע.

שם סעיף ה' כי דמי שיצא מכלל עמיתך מחמת שהוחזק שעבר בשאט נפש על עבירות שידוע איסורם, מותר לקבל עליו לה"ר, ובבאמ"ח סק"ד כי דאע"פ שיש לדחות דלענין קבלה"ר

לא נזכר בתורה עמיתך מ"מ לא מסתברא להחמיר במקבל יותר ממספר, ולכאוי היי נראה פשוט, דאיסור קבלה"ר הנלמד מקראי דלא יקום ע"א באיש ולא תשא שמע שוא שיסודם שצריך לשפוט משפט אמת ע"פ עדות נאמנה, שייך גם במי שאינו עושה מעשה עמד, ובודאי שבי"ד שיקבלו עדות ע"א על מי שידוע כבעל עבירה מכבר, שיעברו על לאו זה, [וביותר במי שלא יצא מכלל עמיתך לכל דבר, אלא שמותר לגנותו על הדבר הזה וכמש"כ לעיל עפ"ד האבנ"ז ע"ש, א"כ פשוט דהיתר זה שייך רק לענין סיפור, אבל על קבלה איך מותר להתחיל לקבל עליו העוולה הזאת, הרי אם אינו אמת אסור לגנותו בזה, אע"פ שידוע שעבר עוד על דברים דומים, ועי'].